

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

**Jolanta BIELIAUSKAITĖ**

**CONTEMPORARY CONCEPTION  
OF SOCIAL LEGAL STATE**

Summary of Doctoral Dissertation

Vilnius, 2011

The Doctoral Dissertation was prepared during the period 2005–2011 at Mykolas Romeris University.

***Scientific supervisor:***

Prof. Dr. Saulius Arlauskas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

**The Doctoral Dissertation is defended at the Law Research Council of Mykolas Romeris University:**

***Chairman:***

Prof. Habil. Dr. Alfonsas Vaišvila (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

***Members:***

Prof. Dr. Jūratė Baranova (Vilnius Pedagogical University, Humanities, Philosophy – 01 H)

Prof. Dr. Rita Šerpytytė (Vilnius University, Humanities, Philosophy – 01 H)

Prof. Dr. Saulius Arlauskas (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Prof. Dr. Gediminas Mesonis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

***Opponents:***

Assoc. Prof. Dr. Darijus Beinoravičius (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S)

Dr. Vaidotas A. Vaičaitis (Vilnius University, Social Sciences, Law – 01 S)

The public defence of the Doctoral Dissertation will take place at the Law Research Council on April 29, 2011 at 1:00 PM in the Conference Hall of Mykolas Romeris University (Room I-414).

Address: Ateities str. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania.

The summary of the Doctoral Dissertation was sent out on March 29, 2011.

The Doctoral Dissertation is available at Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (Gedimino ave. 51, Vilnius, Lithuania) and at the Library of Mykolas Romeris University (Ateities str. 20, Vilnius, Lithuania).

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Jolanta BIELIAUSKAITĖ

ŠIUOLAIKINĖ SOCIALINĖS TEISINĖS  
VALSTYBĖS SAMPRATA

Disertacijos santrauka

Vilnius, 2011

Disertacija rengta 2005–2011 metais Mykolo Romerio universitete.

***Mokslinis vadovas:***

Prof. dr. Saulius Arlauskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

**Disertacija ginama Mykolo Romerio universiteto Teisės mokslo krypties taryboje:**

***Tarybos pirmininkas:***

Prof. habil. dr. Alfonsas Vaišvila (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

***Tarybos nariai:***

Prof. dr. Jūratė Baranova (Vilniaus pedagoginis universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

Prof. dr. Rita Šerpytytė (Vilniaus universitetas, humanitariniai mokslai, filosofija – 01 H)

Prof. dr. Saulius Arlauskas (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai – teisė 01 S)

Prof. dr. Gediminas Mesonis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

***Oponentai:***

Doc. dr. Darius Beinoravičius (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Dr. Vaidotas A. Vaičaitis (Vilniaus universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S)

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2011 m. balandžio 29 d. 13 val. Mykolo Romerio universiteto Konferencijų salėje (I-414 aud.).

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2011 m. kovo 29 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius) ir Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius).

## **CONTEMPORARY CONCEPTION OF SOCIAL LEGAL STATE**

### **Summary**

***The problem of the research.*** “Man is only a reed, weakest in nature; but he is a thinking reed. <...> Man’s greatness lies in his power of thought”<sup>1</sup> – claimed a French philosopher, mathematician and physicist B. Pascal. Duality of human being – ability to control natural processes thanks to his rational thinking, and at the same time being fragile, physical and a mortal creature and consequently easily vulnerable, – is relevant not only for analyzing philosophical problems of human being, but also for creating legal rules that regulate people’s relationships.

How does this dual human being in the world manifest in law? Man as a conscious being is able to exist independently, and laws that guarantee his free and independent existence are very important to him. However, man’s corporeality conditions his vulnerability and need for support. Therefore, in order to ensure a person’s freedom and social security, it is important to establish a balanced system of human rights at the constitutional framework of the state. This is a goal not only of practical legislation, but also that of jurisprudence.

Under the influence of the Age of Enlightenment the Great French Revolution enthroned human mind and freedom and autonomy based on mind, and thus laid the foundations for legal institutionalization of philosophy of liberalism. Man in liberal tradition is strong, capable to assume responsibility and take care of himself by participating in market relations. A state that respects human rights and autonomy was begun to be called the legal state. Meanwhile, for a long time social practices related with support to maintain human life were not considered to be rights but pittance, begging for which and its receiving meant proof of person’s poverty.

Revolutions, crises and wars at the end of the XIX c. – beginning of the XX c., whose results were great casualties and entire impoverished nations, made legislators to pay proper attention to the fact of individual’s vulnerability and importance of socioeconomic human rights. In the context of the world wars these rights were established in the constitutions of many democratic countries, and solutions to state social problems were legally institutionalized. States that pledged to respect realization of socioeconomic rights were begun to

---

<sup>1</sup> Pascal, B. *Mintys*. Vilnius: Aidai, 1997, p. 110.

be called social states. However, an increased activity of the state in the sphere of social policy caused other serious problems: weakening of individual's independence, initiative, responsibility for his life, decline of dialogue between people, alienation.

Globalization process that became especially active at the end of the XX c. – beginning of the XXI c. eliminates insularity of social systems, and huge expenses demanded by the protective function of the state are correcting economic potential of the state to provide its members with social protection. This, in turn, determines the change of competence of the state to solve social problems. On the other hand, even a liberalizing modern state considering vulnerability of man as a biological being and seeking to preserve stability of society is not able to completely turn away from the solution of social problems.

That is why there is dual research topic distinguished in the doctoral dissertation. First of all, it is pursued to answer, how the state, theoretically presuming a man's personal responsibility for his welfare, preserves its obligation to pursue certain social programmes. And secondly, it is aimed to lay out theoretical foundations and tendencies of legal regulation of social policy of the contemporary social legal state and to find out, where are the limits of competence of a liberal state that respects individual's autonomy to ensure social security of an individual.

The above-mentioned problems require to newly define the conception of the social legal state and to determine its principles of function, which would enable to set necessary legal regulation guidelines for an individual's social security.

***Relevance of the research.*** Historical analysis of legal institutionalization of solution of social problems reveals not only the fact that the conception of the social legal state has been developing in time and is continuous, but also that functions of such a state depend on processes occurring in society and new political preferences in the making. That is what gives the conception of the social legal state a dynamic character and determines the need to revise and renew its certain aspects, to review legal means for their suitability for solution of social problems. This requires not only to analyze the changes of legal regulation themselves, but also to look deeper at their reasons that are nestled in social processes.

One of the most significant sources leading to transformation of the modern society is globalization that encourages „<...> worldwide information, cultural, financial, migratory, criminogenic flows“ that a national state is unable to control on its own<sup>2</sup>. Globalization does not only influence appearance of new

---

<sup>2</sup> Krasin, J. A. *Metamorfozy demokracji v izmenjajushhemsja mire* [Metamorphosis of Democracy in a Changing World]. *Polis*. 2006, 4: 127.

living conditions, but also determines change of values, opportunities and needs of members of society and, at the same time, the change of the role of the state realizing human rights. Therefore, without rethinking social processes further development of law as jurisprudence would become less and less reasoned.

The relevance of the research in Lithuania is conditioned not only by the above-mentioned processes, but also by a specific situation of the country in comparison with other modern democratic states. Lithuania is a comparatively young democratic state. Lithuania is also a member of the European Union and, therefore, it has to seek the same life quality standards that are assured by old European Union member states. On the other hand, the social policy of the European Union is coordinated on the basis of subsidiarity principle which commits member states to solve complex issues of social policy on their own. This means that it is necessary in Lithuania to make use of an explicit doctrine of the contemporary social legal state. It could seem that it would be just enough to choose a social security model of a country to imitate and to transfer it *mutatis mutandis* into the domain of national social security. However, it can not be done because of several reasons. First of all, dynamic development of Western countries determines that there is still no universal agreement on a typical model of the contemporary social legal state and it is uncertain which country to follow. And secondly, it is pointed out that the welfare state, which reached its prosperity in the XX c., is no longer able to satisfy changing needs of the modern society today, which is influenced not only by globalization, but also by commercialization, demographic problems, etc.<sup>3</sup>

Thus, knowing that social development of Western countries is dynamic and also considering the fact that liberal lifestyle in Lithuania is just only developing, it is purposeful to define at the theoretical level first what the foundations of the conception of a developing contemporary social legal state are.

**The subject matter** – the contemporary conception of the social legal state reflecting itself through social priorities of a democratic liberal state, its function guidelines and principles, and legal means of their realization.

**The aim of the research** – to reveal the features of the contemporary conception of the social legal state that is emerging in the context of interaction of the welfare state and globalization and processes related to it.

The following **objectives** are set to reach the aim:

1. To analyze the connections of the main legal regulatory directions of state social policy with moral foundations of the doctrine of human rights following from the principle of humanism.

---

<sup>3</sup> Pierson Ch. *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*. Cambridge: Polity Press, 2006, p. 198.

2. To study historical factors of legal institutionalization of solutions of social problems, their development and theoretical foundations, to distinguish priorities of the social legal state and its operation guidelines.
3. To investigate the contents and importance of principles of legal institutionalization of solutions of social problems in the contemporary social legal state – subsidiarity, solidarity and social justice – to the state social policy, to form a system of these principles and to overview possibilities of application of this system in Lithuania.

***Novelty and practical significance of the research.*** The overview of Lithuanian and foreign scientists' researches shows that indicators of practice of protection of socioeconomic human rights and development of the social (welfare) state in areas of social policy and public administration are quite widely analyzed. However, these researches evaluate the functioning of the state considering only its practical result (most frequently economic welfare) without going deeper into legal means that ensure this result. Whereas lawyers' mission is, from a legal point of view, to go deeper into conditions of protection and realization of particular human rights, and justice and legality of administration of common public resources.

On the basis of insights of various representatives of social and humanitarian sciences the thesis presents a philosophical analysis of the status of socioeconomic human rights and reveals the features of the conception of the contemporary social legal state. The novelty of the work is conditioned by a clear formulation of the system of principles of the contemporary social legal state, which is to be used as an instrument intended to evaluate legal means that influence personal welfare and ensure his dignified existence.

Conclusions and suggestions made in the thesis could be used both in the process of legislation and pedagogical or educational activities.

***Hypothesis of the research.*** The essence of the contemporary social legal state – to encourage a person to take an active care of his social security and with the help of cooperative efforts of all members of society to help a person only so much as he is unable to satisfy his vital needs on his own.

***Defended propositions of the dissertation:***

1. The content of legal regulation of social policy of the liberal state is determined by a dual human nature: his strength and vulnerability from which, accordingly, fundamental political and legal requirements arise: every person's responsibility for his life and mutual commitment of members of society to assist each other when there is necessity.
2. A state can be called a contemporary social legal state where the network of public institutions gives priority to independent personal activities and, if necessary, with the help of cooperation of members of

society guarantees him such assistance that provides real possibilities to obtain (restore) at least minimal independence.

3. The functioning of the contemporary social legal state is based on the system of the principles of subsidiarity, solidarity and social justice. This system enables to evaluate the process of realization of socioeconomic human rights.

**Methods of the research.** A wide range of topics and their interdisciplinarity requires variety of methods applied.

The main theoretical methods applied in the work are *philosophical* and *systematic analysis* methods that help to reveal the position of socioeconomic human rights in the system of human rights. On the basis of these methods and method of *synthesis*, the idea of the contemporary social legal state and its characteristic system of principles is being formulated.

For discussion of individual aspects of justification of human rights and the contemporary social legal state, there are also used methods of *phenomenological analysis*, *hermeneutical* and *teleological* methods. The choice of the phenomenological analysis method for investigation of *me* and *the other* relationship was conditioned by incognizability of another person. The hermeneutical method is used to explain the meaning of philosophical and legal texts. The teleological method is applied in order to reveal the aims of the contemporary social legal state and its characteristic principles and also for the analysis of the purpose of legal acts.

Concepts are explained with the help of the *linguistic analysis* method. The method of *historic analysis* is used to characterize the development of the social legal state. *Descriptive, comparative and meta-analysis* methods are applied for analysis and description of the main contemporary theories and comparison of their essential ideas that relate to the problems of the role of the contemporary social legal state realizing human rights. The aim of meta-analysis is to summarize the conclusions and recommendations made in previous researches and reviews. Scientific literature, legal acts, court practices are studied applying a practical *document analysis* method, and they are evaluated using the method of *criticism*. The methods of *logical analysis* and *generalization* are applied for the research of sources of science and formulation of conclusions and generalizations.

In order to get correct and reliable results of the research the above-mentioned methods are applied as a complex.

**The structure of the thesis.** The dissertation is composed of an introduction, three parts and conclusions. At the end of the work the reference list and the list of author's academic publications on the topic of the dissertation are presented.

The structure of the work is based on the assumption that the contemporary social legal state stresses the primacy of human rights. Therefore, the first part of the thesis *Doctrine of human rights in the context of relationship between an individual and society* presents theoretical reasoning of human rights, analyses what determines the content of human rights, why and to what extent they should be secured. The analysis is based on three main ways of law reasoning applied in law philosophy: legal subjectivism (legal presumption of individual's moral autonomy) that emphasizes the powers of man's consciousness (mind), legal objectivism (presumption of actuality of law) that grounds the content of law on actual processes happening in society, and lately very widely used intersubjectivistic way of law reasoning whose origins lie in existentialism (existential phenomenology), legal hermeneutics and communicative philosophy.

Human rights express the ideal of humanism, thus the study of the content of human rights is started with the analysis of the principle of humanism. It is pointed out that humanism as the principle affirming value and dignity of an individual can be grounded on the idea of individual's physical and moral integrity. The idea is based on the dual nature of human being: man as a conscious (moral) being, and man as a physical (natural) being. On the one hand, human morality determines his self-value and enables to maintain that man as a moral being is strong, i.e. is able to take care of himself and others, make decisions and assume responsibility for them. Whereas as a physical being, man is fragile, earlier or later he needs other people's help (disease, old age, unemployment and other situations that threaten the existence of an individual). Therefore, further in the work interpersonal relationships between people (*me* and *the other* relationship) are extensively analyzed. It is stated that the initial relation with another individual is ethical, based on certain virtues (responsibility for another person, love of the close ones, friendship, fairness, etc) that can justly be considered the ethical foundation of human rights.

However, the statement that the initial *me* and *the other* relation is ethical is not suffice for the development of discourse. Therefore, further on, possibilities of jurisdiction of ethical relationships is discussed. For this purpose, the analysis of linguistic processes is used. It is emphasized that language not only expresses the speaker's identity, but also, being the mediator between *me* and *the other*, makes it possible to create certain belonging, *we*. These properties of language predicate that language is a tool for creation of justice (and law at the same time).

J. Habermas's *ideal speech situation* analyzed in the work shows that people are capable to agree on what is fair and to formalize their agreement by positive legal rules. This theoretical construction first and foremost emphasizes the symmetry of its participants' relationships which is based on people's pari-

ty, freedom and equality of rights. In a real situation relations between members of society can also be presumed as symmetric: if an individual is healthy, employable, is able to make decisions independently, perform actions (to take part in relations of free market) which would enable him to satisfy his needs, etc. However, everyone can get, and often does, into an unfavourable situation (disease, old age, unemployment, etc.) when it is difficult to manage without other people's help (doctor's services, financial support, etc.). In such a case, although the theoretical symmetry (legal equality) remains, real relationships between people become unequal (asymmetric). Whether it will be successful to reconstruct symmetric relationships, depends on the ethical position of a stronger individual in regard to a weaker one, i.e. whether he demonstrates his advantage or, on the contrary, makes necessary concessions. Thus in order to establish rules of justice, rational reasoning of participants of the discourse is not suffice – there also has to be a certain, based on virtues, attitude towards a participant of the discourse that has got into an unfavourable situation. Namely, socioeconomic human rights are related with asymmetric situations. They express the state's and other public institutions' assistance, based on solidarity of members of society, in cases of disease, unemployment, old age and similar events. This assistance is an important security of individual's physical and moral integrity, his autonomy and dignity.

A meaningful discourse about human rights is possible if it is agreed on the distinction criteria between the stronger and weaker parts of society. In other words, a discourse about rights depends on the welfare standard formed in that society. Thus two aspects of the relation between welfare and human rights are distinguished. On the one hand, realization of human rights requires at least minimal level of welfare. In this case, the issue of the welfare standard becomes relevant, which is decided by each society regarding vitally important needs of its members and its own specific circumstances of development. On the other hand, welfare itself is an object of human rights. Possession of socioeconomic rights (rights to welfare) opens possibilities for an individual to exercise his other rights, to create a desirable standard of life quality and in this way strengthens his autonomy.

The analysis of the relation between welfare and human rights enables to state that the main attention in the contemporary social legal state should be paid not to provision of specific goods but to security of human rights that open possibilities to realize one's understanding of good life, and the level of welfare of society should be considered as individual's real possibilities to exercise all his rights.

In order to define the characteristic features of the contemporary social legal state, the second part of the work *Social legal state as guarantee of human rights* presents the study of theoretical foundations of the social legal state. The

part begins with the historical analysis of formation of the social legal state, which revealed different ways and consequences of legal institutionalization of solutions to social conflicts.

Disregard of individual's welfare has been and remains one of the reasons encouraging unrest in society and its instability. Not incidentally, attempts to solve social problems, in one way or another, were relevant even before our era. However, for a long time solution of social issues was related to charity, moral duty of family and society to help a person who is unable to take care of himself, but not with realization of rights. Until the end of the XIX c. poverty reduction programmes had been characterized by their locality and stigmatization. Even so, those programmes together with emerging ideas of the legal state undoubtedly can be considered to have been the origins of the contemporary social legal state.

It is noticeable that there was a radical change in the attitude of democratic legal states towards individual welfare and the rights enforcing it in the XX c. in comparison with ways of solution of social problems in the XVIII c. First of all, socioeconomic human rights were brought to the highest – constitutional – level and at the same time protection of these rights became a public task. Secondly, a negative attitude to a poor person was rejected; an individual was given an opportunity to take care of his welfare himself by participating in social security systems, indulging in activities of trade unions, etc. When a legal state was supplemented with a protective function of socioeconomic human rights, preconditions were created for assurance of both moral and physical person's integrity, and change of the status of the state from legal into social legal one.

It is also pointed out in the work Lithuania's as socially oriented legal state peculiarities of development determined by its geopolitical position and relations with neighbouring countries. It is noticed that after long decades of occupation by a foreign country Lithuania does not have great experience of independent legal institutionalization of solutions to social conflicts, but both in 1918, after declaration of independence, and in 1990, after restoration of independence, socioeconomic human rights were established in the main laws of Lithuania and the main institutions to protect these rights were founded. These facts show social orientation of the state, which enables to maintain that for Lithuania, like other democratic states that take care of welfare of their citizens and pursue social harmony, the further perspective of development of this kind of states is relevant.

Having acknowledged an individual's right to a certain level of welfare, the attitude to an individual and the role of the state also changed. It became not only a passive protector of security of members of society, but also an active helper assuring human rights. Due to this reason the scope of state activities

greatly expanded, which caused appearance of new problems. That is why next in the work economic, legal, political, philosophical and other critical arguments of the welfare state are analyzed. Otherwise, it is observed that this criticism does not deny the meaning of the state that cares about welfare of an individual and society itself. Nevertheless, the changing social situation – increasing globalization, repetitive economic crises, worsening demographic problems in Western countries and other internal and external social factors, – condition changes in the character and amount of support of the state and demands to talk about a new stage in the development of the state which spans the period from the last decades of the XX c. till present days. Thus nowadays the urgent question is not “Is the state obliged to take care of welfare of an individual and society?”, but rather „What model of the social legal state is capable to secure human rights in the best possible way without causing harmful social consequences?”

The work proceeds to the construction of the model of the contemporary social legal state on the basis of ideas of contemporary philosophers, lawyers, researchers of political theory, sociologists and economists. First, the analysis of the definition of the social legal state is presented. The concepts of *the welfare state*, *social state*, *socially oriented state* and *social legal state* are separated on the basis of whose analysis a certain structure of the conception of the contemporary social legal state is distinguished, where the word *social* designates orientation of a state (goal), *legal* – the means to achieve the goal, *welfare* – the final result (reality of assurance of human rights, which depends not only on the state’s legal, but also economic situation), and the concept *contemporary* emphasizes the qualitative change of the social legal state, which is related with overestimation of legal means to achieve the final result.

In order to reveal the content of the conception of the contemporary social legal state the work goes on to analyze what determines the formation of social priorities of the state under conditions of global market and how these priorities and processes happening in the modern society influence the functioning of the social legal state in the area of protection of socioeconomic human rights.

Assuming that welfare of an individual in the modern society first of all depends on his personal efforts, but is also related with the common level of welfare existing in society (welfare standard), a question is raised, What should priority be given to in the social legal state: to maintain welfare of an individual or society (collective)? The answer to this question is looked for on the basis of ideas of liberals and communitarians. It is stated that welfare of society and that of an individual are interrelated. On the one hand, the functions performed by a member of society not only gives opportunities to create desirable welfare, but also expresses assumption of responsibility for society’s existence. Therefore, it can be claimed that the prerequisites of collective welfare follow from an indivi-

dualistic position. On the other hand, collective welfare, in so far as it is related with creation of possibilities for an individual to engage in certain activities and sufficient resources which, if necessary, could be used to provide an individual with support, can be considered an indicator of welfare of single individuals.

One of the main ways to ensure an individual's welfare is his participation in market relations. Therefore, protection of freedom of market is a significant task of the state. Two ways of intervention of the state in market relations are distinguished: negative and positive. The negative way means that the state is obliged to provide subjects of the market with opportunities to act depending on their free choice. However, the market is not always able to guarantee welfare of an individual and society, and sometimes even complicates its achievement. This requires a positive state's intervention. On the other hand, it cannot be claimed that the state, contrary to the market, always reacts properly to people's needs. That is why in the contemporary legal state these ways of state intervention in market relations complement one another. First, opportunities for an individual or collective of individuals are created to ensure their welfare on their own by taking part in market relations and voluntarily providing help to each other. And in case of certain drawbacks of the market and necessity, the state is obliged to undertake active measures to eliminate these drawbacks.

With the aim to investigate what empowers the state to interfere in market relations, the work goes on to analyze the conception of sovereignty. It is reminded that the contemporary legal state is characterized by historical dimension. After analysis of the conception of a continuous nation as a sovereignty, it is pointed out that the scope of sovereign powers of an individual as a participant of free market is determined and limited by the fundamental law of the state enacted by the representatives of the continuous nation – the living generation. Adopting the constitution the nation also sets social priorities of the state: on the grounds of the primacy of human rights undertakes to control activities of free market for common benefit and to ensure stability of the present society which guarantees historical continuity of the nation.

The conception of nation as a sovereignty enables to claim that by securing human rights the state (its authorities) cannot act unilaterally: its activities are influenced by its relation with an individual and society. The work proceeds by investigating interpretations of the relation between an individual, society and the state and their impact on security of socioeconomic human rights.

Two models of relation between an individual and the state are distinguished. The first model (instrumental) emphasizes the rights of an individual and reflects relations of free market based on selfish motives of an individual (here we can talk about short-term membership which describes the situation of being in society), the second model stresses a permanent obligation, based on certain traditions and virtues, to a certain state (i.e. citizenship which describes the si-

tuation of being in the state). Both models are being coordinated. A citizen fulfills his duties to the state as a political community, but at the same time he is not (and should not be) forbidden to seek personal profit and freely conclude agreements (for example, an employment agreement) which would be the ground for obligations to private individuals. Because of this reason, not all socioeconomic rights of an individual have to be derived only from the status of citizenship. Regarding the fact that the state's role realizing these rights is dual, it can be stated that the negative assurance of socioeconomic rights such as, non-interference for an individual to choose a job himself, to bargain for a pay, etc., should not be related exceptionally with the status of a citizen. However, an active (positive) state's support realizing socioeconomic human rights should be oriented, first of all, to the needs of individuals engaged to it and creating it, i.e. its citizens.

Having made the difference between several forms of identification of an individual: being in the society and responsibility only for his interests, and being in the state as political community and at the same time responsibility for all fellow citizens, it is further analyzed what relation between the state and society is characteristic for the contemporary social legal state. Here, too, two models of relation between the state and society are distinguished: a *faceless* or serving (instrumental) state, whose main purpose is to satisfy needs of individuals and groups of individuals, and a *protective* state as an autonomous institution which independently sets certain social programmes. Attention is paid that the contemporary social state can not be identified with the latter model of the relation between the state and society as it can seek its goals not in any ways but only the ones which would not infringe human rights and freedoms set by law. Thus, it is stated that extremes are not natural to the contemporary social legal state: complete neutrality of the state or, on the contrary, its dominating power. It can be claimed that the mission of the contemporary social legal state is not only to serve (instrumental) ensuring supremacy of law, but also, in accordance with law, undertake active actions that ensure permanent social progress: to solidarize society, to organize its members' aid to each other.

The analysis of the relation between an individual, society and the state reveals that security of socioeconomic human rights depends not only on the state but also on the initiative of society and individual. Thus we can talk not only about positive, but also about negative aspects of protection of these rights: provision of support to those who are not able to ensure existence for themselves, and non-interference with those who are able to take care of themselves.

The analysis of stratification of the contemporary society enables to draw even more precise functioning guidelines of the contemporary social legal state. First, it is important both for harmonious coexistence of members of society

and stable operation of the state, as a certain institutionalized system of society, where every member of society would be able to perform his functions, i.e. be engaged in certain activities and acquire a certain status and power that would ensure his position in the system of social stratification. Thus the function of the state, as the expresser of interests of members of society and the creator of institutions that make the fundamental structure of society, is assurance of public autonomy based on the principle of justice, which would assure private autonomy of each member of society. Secondly, the integrity of parts of social stratification (members of society) and stability of all society is determined, quoting J. Rawls, by the right foundation structure. Justice, being impartial, forbids ungrounded discrimination and ensures similar position of members of society in the system of social stratification or, in other words, determines the formation of the middle social layer which can be considered the guarantee of formation of a stable contemporary social legal state. Thus the task of the social legal state is, while constructing the fundamental structure of society, to set such a way of collection and allocation of public resources to the members of society so that it would be oriented to the expansion of the middle layer of society. And thirdly, the main goal of the social legal state is to create conditions for an individual to ensure his dignified existence, i.e. encourage an individual's ability to properly carry out his duties and realize his rights, and thus justify expectations of other members of society, and, if it is not possible to do because of objective causes, to ensure rendering of help for a person who cannot afford it. The analysis of the structure of society enables to claim that supplementary help for a person can be rendered considering his position in the system of social stratification. In other words, the amount of help should be directly proportional to the level of a member of society in the system of social stratification.

The state's degree of activity in realizing socioeconomic human rights and maintaining stable social order also depends on the character of political system and its aims that also determine the peculiarity of the legal system of the state. In its turn the political system and its aims depend on political ideology. Thus the work goes on to analyze the ideas of prevailing political ideologies in the last two centuries – conservatism, liberalism and socialism – and their influence on the models of social policy of the state.

Summing up the part, it is stated that the tendencies of change of the contemporary social legal state require an active role of an individual. Therefore, the contemporary social legal state, first of all, has to create possibilities for a person to act independently. For this reason, a contemporary social legal state is called not a state that tries to satisfy all needs of an individual, but the one which encourages individual's activity, but, at the same time, ensures the creation of well-organized mechanism of help that meets the expectations of mem-

bers of society who, because of objective reasons, can not, or not enough, take care of themselves.

Although the social policy pursued by contemporary democratic Western countries is becoming more liberal and their functions in the area of social security are narrowing, the need to ensure socioeconomic as well as other human rights remains. Thus the question arises, How, in today's conditions, to ensure the protection of human rights and freedoms and constructive cooperation of members of society seeking to satisfy individual and collective aims?

This question is attempted to be answered in the third part of the work *Subsidiarity, solidarity and social justice as the principles of the contemporary social legal state*. Here, as an assessment criterion of the contemporary social legal state the system of principles is being constructed in the base of whose the principles of subsidiarity, solidarity and social justice lie.

Regarding the duality of human existence, individual's autonomy, his role and status in the system of social stratification, this system of principles that are important for the contemporary social legal state is begun with the *principle of subsidiarity*. The analysis of philosophical-theological origin of this principle reveals that the conception of subsidiarity is closely related to the idea of a person as the origin and goal of society and is based on the ideal of the hierarchical order of society. Two trends are characteristic to this principle. The first trend is determined by a person's strength, ability to make decisions and act independently. At the same time it is emphasized that a person lives in a certain social context. This draws the limits of autonomy of a person, since the mentioned context not only provides him with a certain identity, but also obliges him to assume responsibility for his own welfare as well as welfare of a close person and the environment where he lives and realizes himself.

However, frailty of man's existence supposes the other trend of the principle of subsidiarity – support for a person or family who are unable to act independently or whose independent activities do not sufficiently ensure their existential needs. In this case, activities of the state institutions become relevant. This help, as all state's activities in general, should not degrade the initiative of a person or a collective of individuals for whom this aid is given, and overtake from them that what they can do and must do themselves.

At the end of the XX c. subsidiarity became one of the main principles of the European Union according to which areas of responsibility of the European Union and those of member states are distinguished. Implementation of the social policy of the European Union is also based on the principle of subsidiarity and is, in principle, attributed to the competence of member states. However, the European Union is concerned about the high social security level of states, therefore, it not only coordinates activities of member states applying the me-

thod of open coordination, but also awards purposive support of various funds to member states that fulfill their obligations.

According to the analysis of philosophical-theological and European Union contexts two levels of realization of the principle of subsidiarity are distinguished: a) the national level, based on Catholic philosophical tradition, where a person is named to be the foundation of subsidiarity and origins of power, as the lowest social unit; b) the level of the European Union, where the lowest social unit is a state. It is stated that in contemporary society these aspects-levels of the principle of subsidiarity interweave and complement one another: the Catholic conception pays attention to the lowest and basic level of application of the principle of subsidiarity – a person. Whereas international, European Union and national documents are important for formalization of application of the principle of subsidiarity.

The principle of subsidiarity is not sufficient to determine the level and amount of intervention of higher units of society (such as, state) in lower units of society (such as, person, family and so on); therefore, for realization of this principle one more principle is invoked – the principle of proportionality. Further in the work the linguistic analysis of the conception of proportionality is given, and on the basis of acts of law and special literature, criteria of the principle of proportionality are distinguished. It is emphasized that in order to estimate proportionality of support measures, it is very important to set the aim and subjects for whom these measures of support have to be applied. Attention is also paid to the fact that the principle of subsidiarity together with the principle of proportionality can be considered legal protection instruments of autonomy of an individual and the state (as the lowest units at respective levels).

The analysis of the principles of subsidiarity and proportionality enables to propose that intervention in a private area (support) requires not only an individual's approval of this intervention, but also a consensus decision of the collective concerning the manner and amount of intervention. The decision on giving support to an individual reflects solidarity of the collective. Further the work examines at length the *principle of solidarity* and its role in the contemporary social legal state.

Two aspects of the conception of solidarity are identified. One of them is related to solidarity of members of the liberal individualistic society, which is stimulated by pursuit of satisfaction of personal needs. Supporters of the other view identify solidarity not with rational estimation but with the feeling of unity between people, with the values of community where they live. On these grounds individual liberal solidarity of market and social communitarian solidarity of generations are identified.

Pursuit of stable society and lasting social progress requires such solidarity that would be based not only on individual aims, but also on common objectives

and values for the whole nation. Therefore, it is necessary to analyze two forms of expression of solidarity: micro-social and macro-social contracts. A micro-social contract of generations is based on the idea of an individual's autonomy and his ability to assume responsibility for his and his close ones' welfare. This contract is found both in market relations and in the family, therefore, it can be stated that it reflects solidarity of liberal market as well as generations (in this case, generations of one family). However, a single person or families, because of various reasons, are not always capable to take care of themselves. Then it is possible to talk about the macro-social contract of generations which differs from the micro-social contract of generations not only by the range of subjects of solidarity, but also the spread of historical dimension: in the case of the macro-social contract solidarity crosses the boundaries not only of one family, but that of the whole living generation. It is based on value attitudes and material contributions of the previous generations and is oriented not only to welfare of the living generation, but also to its continuity, i.e. future generations.

In the context of macro-social and micro-social contracts the impact of law, as an integrating mechanism of members of society, on the degree of solidarity of individuals in the contemporary social legal state is analyzed. It is pointed out that, on the one hand, rights and responsibilities based on the principle of solidarity can be approbated by acts of law. On the other hand, the lawgiver can encourage individuals' solidarity by intentionally not interfering in certain social spheres, thus stimulating people to solidarize in order to meet their needs.

Considering historicity and dynamism of solidarity feeling, tendencies of change of solidarity and its potential impact on the development of the contemporary social legal state are studied: impact of individualization, diversification, globalization and segmentation on the crisis of solidarity in modern society. It is pointed out that weakening of people's feeling of solidarity has a negative influence on the whole social development of the state, thus the task that arises for the contemporary social legal state, by employing various means (including legal ones), is not only to create opportunities for independent activities of an individual, but also to stimulate setting of collective objectives and nurture sociality.

The principle of subsidiarity formulates a requirement of a general character to expand the boundaries of autonomy of an individual as long as an individual is actually and potentially capable to be responsible for his life. Whereas the principle of solidarity determines requirements of general character of opposite direction: to develop as stronger as possible relations between members of society and their collective responsibility. What could the relationship between these two opposite directions be? Where is the limit when an individual can justly demand, or gets a duty to be responsible not only for himself but also for his close one and the whole community?

With the purpose to find answers to these questions further in the work *the system of the principles of social justice*, characteristic to the contemporary social legal state and based on liberal and communitarian philosophical positions, is being constructed. The principles of justice are arranged lexicographically. It means that a particular principle can be applied only then when a principle before has been applied to its full extent and its further application is not appropriate or sufficient enough to ensure independent activities of an individual in a certain situation.

Considering the ideas of the primacy of human rights and supremacy of law, the system of the principles of justice is started with the first principle formulated in J. Rawls's theory which emphasizes assignment of similar equal basic rights and liberties to all individuals. This principle corresponds to the idea of legal equality of all individuals. But legal equality does not mean social and economic equality. The latter depends on an individual's as well as state's activity. Thus, regarding the above-discussed duality of man's existence, functioning guidelines of the contemporary social legal state and particularity of the principles of subsidiarity and solidarity, further in the work there are identified other principles of social justice whose application would enable to maintain that social and economic inequality existing in real society is fair. In this way, the system of principles of social justice is expanded by formulating libertarian principle of social justice which stresses possibilities of independent activities of an individual<sup>4</sup>. This principle is followed by the principle based on J. Rawls's theory which states that offices and positions must be open to everyone under conditions of fair equality of opportunity<sup>5</sup>. This principle is supplemented by the principle based on R. Dworkin's ideas which stress an individual's reasoned choice of independent way of life. The system of principles that justify social and economic inequality is completed by J. Rawls's difference principle which demands that social and economic inequality should be of the greatest benefit to the least-advantaged members of society<sup>6</sup>. The above-named principles are oriented to assurance of individual welfare. However, as it has already been mentioned, individual welfare also depends on the level of collective welfare. That is why the system of the principles of social justice is completed with the principle grounded on humanitarian ideas which emphasize the possibility to change the social condition of members of society by democratic and legal ways, taking into consideration public needs.

---

<sup>4</sup> Arlauskas, S., *Turingieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 248

<sup>5</sup> Rawls, J. *Politinis liberalizmas*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 61.

<sup>6</sup> *Ibid*, p. 62.

The named principles of social justice set certain positions that an individual can occupy. Still it remains unclear on what grounds an individual can make a use of a certain principle. Thus the work presents the main distribution criteria, i.e. equality, need, merit and others, that concretize these principles, and the spheres of their application are defined.

Having analyzed the content and possibilities of expression in the social legal state of each of the mentioned principles, in the last section of the work the system of principles of subsidiarity, solidarity and social justice is formed, which is used as an instrument for analyzing and evaluating, from the point of view of the contemporary social legal state, legal means of securing human socioeconomic rights in Lithuania.

## CONCLUSIONS

1. The conception of the contemporary social legal state is influenced by the doctrine of human rights whose essence is to ensure a humanitarian character of legal regulation:

a) humanism as a whole of moral aspirations of society determines the orientation of state social policy into several directions: first of all, to acknowledge that man as morally autonomous being is independent, i.e. able to take care of himself and others (in this case, security of economic rights of an individual is especially urgent), and, secondly, to acknowledge that man as physical being is fragile, vulnerable and in order to preserve his existence, external support is necessary (in this case, socioeconomic rights oriented to satisfaction of primary, existential needs of an individual become of special importance);

b) a humanitarian character of legal regulation in the contemporary social legal state is based on the unity of an individual's moral integrity (responsibility for his life) and physical security (collective responsibility for individual's existence).

2. The analysis of welfare as the guide of protection of human rights as a whole revealed two aspects of the relation between welfare and human rights:

a) public – material aspect: subjective realization of human rights requires at least minimal level of social welfare (welfare standard) which is set by each society considering particular circumstances of its development and vitally important needs of its members. This standard ensures humanity of regulation of social relations: creates conditions for an individual to use the abilities he possesses – to perform certain duties and on their basis to acquire certain subjective rights, – and if it is not possible to do, to hope to receive support of cooperative members of society (state);

b) personal – life quality aspect: welfare (socioeconomic) rights enable an individual to create a desirable level of welfare (realize his understanding of

good life) and is a significant guarantee of an individual's autonomy and dignified existence. Therefore, in the contemporary social legal state a balanced constitutional consolidation of socioeconomic human rights and the safeguard of their security are a fundamental political provision and principle of law.

3. The analysis of the historical process of legal institutionalization of solutions of social conflicts revealed a necessity not only to acknowledge the importance of socioeconomic human rights by establishing them in the acts of law of highest power and founding institutions helping to enforce these rights, but also to set the limits of state competence for realization of these rights. One of the greatest political mistakes in the XX c. was relation of individual welfare with that of welfare state. An exceptional dependence of individual's welfare on the state stifles individual's initiative and narrows his limits of autonomy, thus causing threat to social stability and democratic order of society.

Differently than the conception of the welfare state which orientates to the result of operation of the state, the conception of the social legal state expresses the state's social aims (social orientation) and emphasizes that these aims will be sought by legal means regarding requirements of justice. The formation of the conception of the contemporary social legal state is linked with the last decades of the XX c. and the beginning of this century, i.e. the period in history when fast development of global market started, which restricts political and financial powers of the state and changes the character of protection of socioeconomic human rights.

4. Strategic objectives of the policy of the contemporary social legal state and its legal regulation follow from the objective of the primacy of human rights in the legal regulation system and social stability.

The analysis of theoretical foundations of the contemporary social legal state reveals the following guidelines of operation of the state:

a) creation of a fair foundation-structure which would ensure public autonomy of an individual: an opportunity to occupy such a social position that would correspond to individual's motivation, abilities and role he plays;

b) orientation of the foundation-structure to the increase of the middle layer of society;

c) ensurance of private autonomy – an opportunity for an individual to realize his aims – acknowledging and assuring human rights. By assuring security of human rights the state:

- supports individuals' efforts and initiatives to assume responsibility for their welfare;

- provides with necessary support for the safeguard of individual's physical integrity (health);

- creates conditions to found social support funds by employing state and citizens' efforts;

d) recruitment (solidarization) of members of society and social institutions to help if an individual because of objective reasons is not able to satisfy his interests on his own.

5. Application of the system of the principles of legal institutionalization of solutions to social conflicts – subsidiarity, solidarity and social justice – of the contemporary social legal state guarantees a humanitarian character of social policy. This system emerges as the state's reaction to the merger of globalization, individualization and commercialization, which substantially restricts political and financial powers of the state to realize socioeconomic human rights. That is why the principle of solidarity is especially important for the contemporary social legal state as it emphasizes an individual's responsibility for his own welfare. However, because of the fact of individual's vulnerability as a biological being, the state also retains the duty to provide an individual with necessary minimal social protection. Execution of this duty is based on solidarity of members of society planning state resources.

5.1. Subsidiarity is based on the idea of moral integrity of an individual. Realization of this principle requires decentralization of decision making and distribution of competence between different social units giving priority to the lowest social units. Therefore, the principle of subsidiarity is considered to be the guarantee of protection of the autonomy of these units. Subsidiarity shows that the rights of the state and other social institutions arise not from them themselves but from the civil society, groups composing it and individual himself.

5.2. Solidarity is based on individual's need for physical security and requires the unity of separate social units and collective public (communal) responsibility for its members. Depending on motives of solidarization, there can be distinguished instrumental (market) and social (generations) solidarity. Both types of solidarity are coordinated in associated community where an individual is free to deal with and create his welfare independently or together with other individuals, but he is obliged to consider other members of community: respect their rights, their decisions, and, if necessary, help them.

The prevailing tendencies of individualization, diversification, globalization and segmentation in modern society narrow the boundaries of generations' solidarity. Although social security systems of many states in the world are formally based on it, maintenance of such solidarity only with the help of centralized measures shows in itself its instrumentality. So that the aim of public solidarity does not diminish realization opportunities of personal preferences and the latter do not dwarf collective aims, the principle of solidarity must be coordinated with the principles of subsidiarity and justice. It is likely that an individual who thinks that he is being treated fairly, i.e. standards of justice existing in society correspond to his moral preferences and express his auto-

mous being, will be loyal to the society where it is good to live and he will not nourish hostile feelings against members of society who treat him fairly.

5.3. While the principle of subsidiarity formulates a requirement of a general character to expand the boundaries of autonomy of an individual as long as an individual is actually and potentially capable to be responsible for his life, and the principle of solidarity determines requirements of general character of an opposite direction – to develop as stronger as possible relations between members of society and their collective responsibility, the relation of these opposite directions is balanced by the principle of justice which indicates the conditions under which an individual can justly demand for and acquires a duty to be responsible not only for himself but also for others.

On the basis of philosophical ideas of liberalism and communitarianism the system of principles of social justice can be formed whose content is made of these principles:

A. Each person should be entitled to equal scheme of underlying rights and liberties which would match the rights and liberties of other individuals and in which equal value was manifested through equal political freedoms.

B. Social and economic inequality is acceptable if:

B.1. It creates prerequisites for everyone who has abilities to act professionally to live from his legitimate work results assessed under the conditions of market.

B.2. Offices and positions have to be open to every individual under conditions of fair equality.

B.3. In the situation of the initial equality (when the society distributes common resources) an individual has to be entitled to have that part of resources which corresponds to his motivated choice of independent way of life.

B.4. It is beneficial for the least advantaged members of the society.

C. When the society distributes public resources the social situation of members of society can be changed in such a way as it is required by collective decisions made democratically and legitimately regarding public needs.

The arrangement of the system of the principles of justice corresponds to the essence of subsidiarity principle, i.e. the first three principles of social justice (A, B.1, B.2) require that each individual would have equal opportunities to act independently: to do his duties, acquire rights, assume responsibilities. Meanwhile other principles are oriented to those cases when an individual needs support. This support should be provided on the basis of solidarity principle:

a) to provide an individual with an opportunity to participate in formation of social support funds;

b) without violating the rights of other members of society and their legitimate expectations, to provide individuals with support from state funds that are formed according to a targeted purpose.

6. That the social policy of the state of Lithuania complies with the principal foundations of the contemporary social legal state is certified by: a) the actual character of legal regulation of business: minimization of the state sector, targeted state business support programmes, etc.; b) the state policy tackling problems of employment and unemployment: it is pursued to provide with necessary minimal education and professional qualification for the state money, amount of allowances and time period in case of unemployment are limited, etc. c) the operation of systems of social and health insurance: coordination of activities of private and state funds; d) solution to issues of social support: the state minimally supports individuals who need social support.

## LIST OF ACADEMIC PUBLICATIONS

1. Bieliauskaitė, J. The Role of Solidarity in the Social Legal State. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 1(1): 79–94.
2. Bieliauskaitė, J. The System of Social Justice Principles in the Contemporary Law Tradition of the West. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2): 119–135.
3. Bieliauskaitė, J. The Principle of Subsidiarity and the Aspects of its Application in the Implementation of the Right to Social Security in Lithuania. *Išvalgos*. 2009, 1(2): 42–55.

## CURRICULUM VITAE

**Name, surname:** Jolanta Bieliauskaitė

**Date of birth:** October 13, 1979

### ***Education:***

- |             |                                                                                                                      |
|-------------|----------------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 2005 – 2010 | Doctoral Candidate at Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Legal History. |
| 2002 – 2005 | Mykolas Romeris University, Master's Degree in Law.                                                                  |
| 2002 – 2004 | Vilnius Pedagogical University, Master's Degree in Philosophy.                                                       |
| 1998 – 2002 | Vilnius Pedagogical University, Bachelor's Degree in Philosophy.                                                     |

### ***Internship at external institutions of science and studies***

- |                     |                             |
|---------------------|-----------------------------|
| 2007 June           | Wroclaw University, Poland. |
| 2001 January – June | KATHO, Belgium.             |

### ***Work experience:***

- |                |                                                                                                             |
|----------------|-------------------------------------------------------------------------------------------------------------|
| 2009 – present | Assistant at Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Philosophy of Law and Legal History. |
| 2006 – present | Lecturer at Utena College, Faculty of Business and Technologies, Law Department.                            |
| 2005 – 2006    | Chief specialist at Utena territorial office of the State Social Insurance Fund Board.                      |

**Contacts:** jolanta.bieliauskaite@yahoo.com

**Jolanta Bieliauskaitė**

## **ŠIUOLAIKINĖ SOCIALINĖS TEISINĖS VALSTYBĖS SAMPRATA**

### **Santrauka**

***Tiriamoji problema.*** „Žmogus tėra nendrė, silpniausia gamtoje. Tačiau tai mąstanti nendrė. <...> Tad visą mūsų kilnumą sudaro mąstymas,”<sup>1</sup> – teigė prancūzų filosofas, matematikas, fizikas B. Pascalis. Žmogaus būties dvilypumas – jo gebėjimas remiantis racionalių mąstymu valdyti gamtos procesus ir tuo pat metu jo buvimas trapias, kūniškas, mirtingas ir dėl to lengvai pažeidžiama būtybė – yra aktualus ne tik analizuojant filosofines žmogaus būties problemas, bet ir kuriant žmonių santykius reguliuojančias teises taisykles.

Kokiu būdu ši dvilypė žmogaus būtis pasaulyje pasireiškia teisėje? Žmogus kaip mąstanti būtybė gali egzistuoti savarankiškai ir jam svarbūs įstatymai, garantuojantys jo laisvą ir nepriklausomą egzistenciją. Tačiau žmogaus kūniškumas lemia jo pažeidžiamumą ir paramos poreikį. Todėl žmogaus laisvei ir jo socialiniam saugumui užtikrinti yra reikšminga valstybės konstitucinės sąrangos lygiu įtvirtinti subalansuotą žmogaus teisių sistemą. Tai ne tik praktinės teisėkūros, bet ir teisės mokslo uždavinys.

Švietimo epochos idėjų paveikta Didžioji Prancūzijos revoliucija išaukštino žmogaus protą, juo grindžiamą laisvę bei autonomiją ir padėjo pagrindus liberalizmo filosofijos teisei institucionalizacijai. Liberalizmo tradicijos žmogus – stiprus, gebantis prisiimti atsakomybę ir pasirūpinti savimi dalyvaudamas rinkos santykiuose. Žmogaus teises ir autonomiją gerbiančią valstybę imta vadinti teisine valstybe. Tuo tarpu su parama žmogaus egzistencijos palaikymui susijusios socialinės praktikos ilgą laiką buvo laikomos ne teisėmis, o išmalda, kurios prašymas ir gavimas reiškė žmogaus menkumo įrodymą.

XIX a. pab. – XX a. prad. revoliucijos, krizės ir karai, nusinešę daugelio žmonių gyvybes ir nuskurdinę ištisas tautas, privertė įstatymų leidėjus atkreipti dėmesį į žmogaus pažeidžiamumą faktą ir socioekonominių žmogaus teisių svarbą. Pasaulinių karų kontekste šios teisės buvo įtvirtintos daugelio demokratinių šalių konstitucijose, o valstybės socialinių problemų sprendimai – teisiškai institucionalizuoti. Socioekonominių teisių įgyvendinimą išpareigojusios gerbti valstybės pradėtos vadinti socialinėmis valstybėmis. Tačiau išaugęs valstybės aktyvumas socialinės politikos srityje sukėlė kitas rimtas problemas:

---

<sup>1</sup> Pascal, B. *Mintys*. Vilnius: Aidai, 1997, p. 110.

žmogaus savarankiškumo, iniciatyvos, atsakomybės už savo likimą silpnėjimą, dialogo tarp žmonių nykimą, susvetimėjimą.

XX a. pab. – XXI a. prad. suaktyvėjęs globalizacijos procesas naikina socialinių sistemų uždumą, o didelės išlaidos, kurių reikalauja globėjiška valstybės funkcija, koreguoja ekonomines valstybės galimybes teikti socialinę apsaugą savo visuomenės nariams. Tai savo ruožtu lemia ir valstybės kompetencijos sprendžiant socialines problemas kaitą. Kita vertus, net ir liberalėjanti moderni valstybė, atsižvelgdama į žmogaus kaip biologinės būtybės pažeidžiamumą ir siekdama išsaugoti visuomenės stabilumą, negali visiškai nusigręžti nuo socialinių problemų sprendimo.

Todėl disertaciniame darbe išskiriama dvejopa tyrimo problematika. Visų pirma, siekiama atsakyti į klausimą, koku būdu teoriškai preziumuojant žmogaus asmeninę atsakomybę už savo gero, valstybė išsaugo pareigą vykdyti tam tikras socialines programas. Antra, siekiama išskleisti šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės socialinės politikos teisinio reguliavimo teorinius pagrindus bei kryptis ir išsiaiškinti, kokios yra liberalios, žmogaus autonomiją gerbiančios valstybės kompetencijos užtikrinant socialinį asmens saugumą ribos.

Minėtos problemos reikalauja iš naujo apibrėžti socialinės teisinės valstybės sampratą ir nustatyti jos funkcionavimo principus, kurie leistų numatyti būtinas žmogaus socialinės saugos teisinio reguliavimo gaires.

**Tyrimo aktualumas.** Istorinė socialinių problemų sprendimo teisinio institucionalizavimo analizė atskleidžia ne tik tai, kad socialinės teisinės valstybės sąvoka formavosi ilgainiui ir yra tęstinė, bet ir tai, kad tokio tipo valstybės funkcijos priklauso nuo visuomenėje vykstančių procesų, besiformuojančių naujų politinių preferencijų. Būtent tai suteikia socialinės teisinės valstybės sampratai dinamišką pobūdį ir lemia poreikį revizuoti bei atnaujinti tam tikrus jos aspektus, peržiūrėti teisinių priemonių tinkamumą sprendžiant socialines problemas. O tam būtina ne tik analizuoti pačius teisinio reguliavimo pokyčius, bet ir giliau pažvelgti į visuomenės procesuose glūdinčias jų priežastis.

Vienas iš reikšmingiausių šiuolaikinės visuomenės transformacijos veiksnių – globalizacija, skatinanti „<...> pasaulinio masto informacinius, kultūrinius, finansinius, migracinius, kriminogeninius srautus“, kuriuos nacionalinė valstybė nebėra pajėgi savarankiškai kontroliuoti<sup>2</sup>. Globalizacija lemia ne tik naujų gyvenimo sąlygų atsiradimą, bet ir visuomenės narių vertybių, galimybių bei poreikių kaitą, o tuo pačiu – valstybės vaidmens įgyvendinant žmogaus teises pokyčius. Todėl, nepermaščius socialinių procesų, tolimesnė teisės kaip jurisprudencijos raida taptų vis mažiau argumentuota.

---

<sup>2</sup> Krasin, J. A. Metamorfozy demokratii v izmenjajushemsja mire [Metamorphosis of Democracy in a Changing World]. *Polis*. 2006, 4: 127.

Lietuvoje tyrimo aktualumą lemia ne tik minėti procesai, bet ir ypatinga, lyginant su kitomis šiuolaikinėmis demokratinėmis valstybėmis, šalies situacija. Lietuva yra palyginus jauna demokratinė valstybė. Lietuva taip pat yra Europos Sąjungos narė ir todėl privalo siekti tokių pačių gyvenimo kokybės standartų, kokius užtikrina valstybės Europos Sąjungos senbuvės. Kita vertus, Europos Sąjungos socialinės politikos sritis koordinuojama remiantis subsidiarumo principu, kuris įpareigoja valstybes nares savarankiškai spręsti sudėtingus socialinės politikos klausimus. O tai reiškia, kad Lietuvoje būtina pasinaudoti aiškia šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės doktrina. Atrodytų, kad tam tereikia pasirinkti sektinos valstybės socialinės saugos modelį ir jį *mutatis mutandis* perkelti į nacionalinę socialinės saugos sritį. Tačiau to padaryti negalima dėl kelių priežasčių. Visų pirma, dinamiška Vakarų valstybių raida lemia tai, kad kol kas nėra visuotinio sutarimo dėl tipiško šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės modelio ir nežinia, į kurią valstybę orientuotis. Ir antra, pastebima, kad XX a. suklestėjusi gerovės valstybė nebėra pajėgi patenkinti besikeičiančių šiuolaikinės visuomenės poreikių, kuriems įtakos turi globalizacija, bet ir komercializacija, demografinės problemos etc.<sup>3</sup>

Taigi žinant, kad Vakarų valstybių socialinė raida yra dinamiška, o taip pat atsižvelgiant į tai, kad Lietuvoje liberali gyvensena dar tik formuojasi, tikslinga visų pirma teoriniu lygmeniu apibrėžti, kokie yra besiformuojančios šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės sampratos pagrindai.

**Tyrimo objektas** – šiuolaikinė socialinės teisinės valstybės samprata, atsišleidžianti per demokratinės liberalios valstybės socialinius prioritetus, jos funkcionavimo gaires bei principus ir jų įgyvendinimo teisines priemones.

**Tyrimo tikslas** – atskleisti gerovės valstybės ir globalizacijos bei su ja susijusių procesų sąveikos kontekste besiformuojančios šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės sampratos bruožus.

Tyrimo tikslui pasiekti keliami šie **uždaviniai**:

1. Išanalizuoti valstybės socialinės politikos teisinio reguliavimo svarbiausių krypčių sąsajas su iš humanizmo principo išplaukiančiais žmogaus teisių doktrinos moraliniais pagrindais.

2. Išnagrinėti istorinius socialinių problemų sprendimų teisinės institucionalizacijos veiksmus, jų raidą ir teorinius pagrindus, išskirti socialinės teisinės valstybės prioritetus ir funkcionavimo gaires.

3. Išnagrinėti šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės socialinių problemų sprendimų teisinės institucionalizacijos principų – subsidiarumo, solidarumo ir socialinio teisingumo – turinį ir reikšmę valstybės socialinei politikai, sufor-

---

<sup>3</sup> Pierson Ch. *Beyond the Welfare State? The New Political Economy of Welfare*. Cambridge: Polity Press, 2006, p. 198.

muoti šių principų sistemą bei apžvelgti šios sistemos taikymo Lietuvoje galimybes.

**Tyrimo naujumas ir praktinė reikšmė.** Lietuvos bei užsienio mokslininkų tyrimų apžvalga rodo, kad socialinės politikos ir viešojo administravimo srityse socioekonominių žmogaus teisių apsaugos praktikos bei socialinės (gerovės) valstybės raidos rodikliai yra analizuojami pakankamai plačiai. Tačiau šiuose tyrimuose valstybės funkcionavimas vertinamas atsižvelgiant tik į jo praktinį rezultatą (dažniausiai ekonominę gerovę) nesigilinant į šį rezultatą garantuojančias teisines priemones. Tuo tarpu teisininkų misija – teisėtumo aspektu gilintis į konkrečių žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo sąlygas, bendrą visuomeninių išteklių administravimo teisingumą ir teisėtumą.

Disertaciniame darbe remiantis įvairių socialinių ir humanitarinių mokslų kryptių atstovų įžvalgomis pateikiama filosofinė socioekonominių žmogaus teisių statuso analizė bei atskleidžiami šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės sampratos bruožai. Darbo naujumą lemia tai, kad jame aiškiai suformuluojama šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės principų sistema, kuri naudotina kaip instrumentas, skirtas įvertinti teisines priemones, turinčias įtakos asmens gerovei ir užtikrinančias orią jo egzistenciją.

Atlikto tyrimo rezultatai gali būti naudojami tiek teisėkūros procese, tiek pedagoginėje ar edukacinėje veikloje.

**Tyrimo hipotezė.** Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės esmė – skatinti aktyvų žmogaus rūpinimąsi savo socialiniu saugumu ir visų visuomenės narių kooperuotomis pastangomis padėti žmogui tik tiek, kiek jis yra nepajėgus savarankiškai patenkinti savo gyvybiškai svarbių poreikių.

#### ***Ginamieji disertacijos teiginiai:***

1. Liberalios valstybės socialinės politikos teisinio reguliavimo turinį lemia dvilypė žmogaus prigimtis – jo stiprybė ir pažeidžiamumas, iš kurių atitinkamai kyla pamatiniai politiniai ir teisiniai reikalavimai: kiekvieno žmogaus atsakomybė už savo likimą ir visuomenės narių tarpusavio įsipareigojimas padėti vienas kitam, kai tai yra būtina.
2. Šiuolaikine socialine teisine valstybe gali būti vadinama tokia valstybė, kurioje visuomenės institucijų tinklas teikia prioritetą savarankiškai asmens veiklai ir, jei būtina, remiantis visuomenės narių kooperacija, garantuoja tokią paramą, kuri suteikia realias galimybes įgyti (atkurti) bent minimalų savarankiškumą.
3. Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės funkcionavimas grindžiamas subsidarumo, solidarumo ir socialinio teisingumo principų sistema. Ši sistema leidžia įvertinti socioekonominių žmogaus teisių įgyvendinimo procesą.

**Tyrimo metodologija.** Plati darbo tematika ir jos tarpdiscipliniškumas reikalauja taikomų darbo metodų įvairovės.

Vieni iš pagrindinių darbe taikomų teorinių metodų – *filosofinis* bei *sisteminės analizės* metodai, padedantys atskleisti socioekonominių žmogaus teisių vietą žmogaus teisių sistemoje. Remiantis šiais bei *sintezės* metodu formuluojama šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės idėja bei jai būdingų principų sistema.

Aptariant atskirus žmogaus teisių pagrindimo ir šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės aspektus taip pat buvo naudojami *fenomenologinės analizės*, *hermeneutinis* bei *teleologinis* metodai. Fenomenologinės analizės metodo pasirinkimą tyrinėjant *aš* ir *kitas* santykį nulėmė kito žmogaus nepažinumas. Taikant hermeneutinį metodą aiškinama filosofinių ir teisinių tekstų prasmė. Teleologinis metodas taikomas siekiant atskleisti šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės ir jai būdingų principų tikslus, o taip pat analizuojant teisės aktų paskirtį.

Sąvokos aiškinamos pasitelkus *lingvistinės analizės* metodą. Socialinės teisinės valstybės raidai apibūdinti naudojamas *istorinės analizės* metodas. *Deskriptyvinis*, *lyginamasis* ir *metaanalizės* metodai taikomi analizuojant ir apibūdinant pagrindines šiuolaikinės teorijas ir lyginant esmines jų idėjas, susijusias su šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės vaidmens įgyvendinant žmogaus teises problemomis. Metaanalizės tikslas – apibendrinti anksčiau atliktų tyrimų ir apžvalgų suformuluotas išvadas ir rekomendacijas. Mokslinė literatūra, teisės aktai, teismų praktika tiriama taikant praktinį *dokumentų analizės* metodą, o vertinami remiantis *kritikos* metodu. Tiriant mokslo šaltinius, formuluojant išvadas ir apibendrinimus taip pat taikomi *loginės analizės* ir *apibendrinimo* metodai.

Siekiant gauti teisingus ir patikimus tyrimo rezultatus, minėti metodai taikomi kompleksškai.

**Darbo struktūra.** Disertaciją sudaro įvadas, trys dalys ir išvados. Darbo pabaigoje pateikiami naudotos literatūros ir autorės mokslinių publikacijų disertacijos tema sąrašai.

Darbo struktūra grindžiama prielaida, kad šiuolaikinė socialinė teisinė valstybė akcentuoja žmogaus teisių primatą, todėl pirmame darbo skyriuje *Žmogaus teisių doktrina žmogaus ir visuomenės santykio kontekste* pateikiamas teorinis žmogaus teisių pagrindimas, analizuojama, kas lemia žmogaus teisių turinį, kodėl ir kokia apimtimi jos turi būti užtikrinamos. Analizė remiasi trimis pagrindiniais teisės filosofijos taikomais teisės pagrindimo būdais: žmogaus sąmonės (proto) galias akcentuojančiu teisiniu subjektyvizmu (asmens moralinės autonomijos teisine prezumpcija), teisiniu objektyvizmu, kuris teisės turinį grindžia realiais visuomenėje vykstančiais procesais (teisės faktiškumo prezumpcija), ir pastaruoju metu ypač plačiai taikomu intersubjektyvistiniu teisės pagrindimo būdu, kurio ištakos yra egzistencializmas (egzistencinė fenomenologija), teisinė hermeneutika bei komunikacinė filosofija.

Žmogaus teisės išreiškia humanizmo idealą, todėl žmogaus teisių turinio tyrimas pradedamas nuo humanizmo principo analizės. Pastebima, kad humanizmas kaip žmogaus vertę ir orumą teigiantis principas gali būti grindžiamas asmens fizinio ir moralinio integralumo idėja. Ši idėja paremta dvilype žmogaus kaip mąstančios (moralios) ir kaip kūniškos (gamtinės) būtybės prigimtimi. Viena vertus, žmogaus moralė lemia jo savaiminį vertingumą ir leidžia teigti, jog žmogus kaip morali būtybė yra stiprus, t.y. pajėgus pasirūpinti savimi bei kitais, priimti sprendimus ir prisiimti atsakomybę už juos. Tačiau kaip kūniška būtybė, žmogus yra trapus, anksčiau ar vėliau (liga, senatvė, nedarbas, kitos situacijos, dėl kurių kyla grėsmė žmogaus egzistencijai) jam prireikia kitų asmenų pagalbos. Todėl toliau darbe plačiau analizuojami tarpasmeniniai žmonių ryšiai (*aš* ir *kitas* santykis). Konstatuojama, kad pirminis santykis su kitu asmeniu yra etinis, grindžiamas tam tikromis dorybėmis (atsakomybės už kitą asmenį, artimo meilės, draugiškumo, teisingumo etc), kurios pagrįstai gali būti laikomos žmogaus teisių etiniu pamatu.

Tačiau konstatavimo, kad pirminis *aš* ir *kitas* santykis yra etinis, nepakanka teisiniui diskursui plėtoti. Todėl toliau nagrinėjamos etinių santykių juridizavimo galimybės. Tam pasitelkiama kalbinių procesų analizė. Akcentuojama, kad kalba ne tik išreiškia kalbančiojo tapatumą bet ir, kaip mediatorius tarp *aš* ir *kitas*, sudaro galimybes tam tikram bendrumui – *mes* – kurti. Šios kalbos savybės leidžia teigti, kad kalba yra teisingumo (o tuo pačiu ir teisės) kūrimo įrankis.

Darbe analizuojama J. Habermaso *ideali kalbinė situacija* parodo, kad žmonės yra pajėgūs sutarti, kas yra teisinga, ir įforminti savo susitarimą pozityviomis teisinėmis taisyklėmis. Minėta teorinė konstrukcija pirmiausiai pabrėžia jos dalyvių santykių simetriją, kuri grindžiama žmonių lygiavertiškumu, laisve ir lygiateisiškumu. Realioje situacijoje visuomenės narių santykiai taip pat gali būti preziumuojami kaip simetriški: jei žmogus yra sveikas, darbingas, jis gali savarankiškai priimti sprendimus, atlikti veiksmus (dalyvauti laisvosios rinkos santykiuose), kurie leistų jam pačiam tenkinti savo poreikius. Tačiau kiekvienas gali atsidurti, o neretai ir atsiduria nepalankioje situacijoje (liga, nedarbas, senatvė etc.), kai sunku apsieiti be kitų žmonių pagalbos (gydytojo paslaugų, piniginės paramos etc.). Tokiu atveju, nors teorinė simetrija (teisinė lygybė) išlieka, tačiau realūs žmonių santykiai tampa nelygūs (asimetriški). Ar pavyks atkurti simetriškus žmonių santykius, priklauso nuo stipresniojo asmens etinės pozicijos silpnesniojo atžvilgiu, t. y., ar jis demonstruoja savo pranašumą, ar, priešingai, daro būtinas nuolaidas. Taigi teisingumo taisyklėms priimti neužtenka tik racionalių diskurso dalyvių samprotavimų, bet reikia ir tam tikro dorybėmis grindžiamo požiūrio į nepalankioje situacijoje atsidūrusį diskurso dalyvį. Socioekonominės žmogaus teisės kaip tik ir yra susijusios su asimetrinėmis situacijomis. Jos išreiškia visuomenės narių solidarumu grindžiamą valsty-

bės ar kitų visuomenės institucijų paramą ligos, nedarbo, senatvės ir panašiais atvejais. Ši parama yra svarbus asmens fizinio ir moralinio integralumo, jo autonomijos ir orumo garantas.

Prasmingas diskursas dėl žmogaus teisių yra galimas, jei yra sutariama dėl stipresnės ir silpnės visuomenės dalies atskyrimo kriterijų. Kitaip tariant, diskursas dėl teisių priklauso nuo toje visuomenėje susiklosčiusio gerovės standarto. Todėl toliau išskiriami du gerovės ir žmogaus teisių santykio aspektai. Viena vertus, žmogaus teisių įgyvendinimas reikalauja bent minimalaus gerovės lygio. Šiuo atveju yra aktualus gerovės standarto klausimas, kurį sprendžia kiekviena visuomenė, atsižvelgdama į gyvybiškai svarbius savo narių poreikius bei specifines savo raidos aplinkybes. Kita vertus, pati gerovė yra žmogaus teisių objektas. Socioekonominį teisių (teisių į gerovę) turėjimas atveria žmogui galimybes įgyvendinti kitas savo teises, susikurti trokštamą gyvenimo kokybės lygį ir tokiu būdu sustiprina jo autonomiškumą.

Gerovės ir žmogaus teisių ryšio analizė leidžia teigti, kad šiuolaikinėje socialinėje teisinėje valstybėje pagrindinis dėmesys turėtų būti skiriamas ne konkrečių gėrybių suteikimui, bet žmogaus teisių, atveriančių galimybes realizuoti savo gero gyvenimo sampratą, saugai, o visuomenės gerovės lygis turi būti vertinamas kaip žmogaus realios galimybės naudotis visomis savo teisėmis.

Siekiant apibrėžti šiuolaikinei socialinei teisei valstybei būdingus bruožus, antrame darbo skyriuje *Socialinė teisinė valstybė kaip žmogaus teisių garantas* tiriami socialinės teisinės valstybės teoriniai pagrindai. Skyrius pradedamas nuo istorinės socialinės teisinės valstybės formavimosi analizės, kuri išryškina skirtingus socialinių konfliktų sprendimo teisinės institucionalizacijos būdus ir pasekmes.

Asmens gerovės ignoravimas buvo ir yra viena iš priežasčių, skatinančių neramumus visuomenėje ir jos nestabilumą. Neatsitiktinai bandymai vienaip ar kitaip spręsti socialines problemas buvo aktualūs dar iki mūsų eros pradžios. Tačiau ilgą laiką socialinių klausimų sprendimas buvo siejamas su labdara, moraline šeimos ar bendruomenės pareiga pagalbėti neišgalinčiam savimi pasirūpinti asmeniui, o ne su teisių įgyvendinimu. Iki XIX a. pab. skurdo mažinimo programoms buvo būdingas lokalumas ir stigmatizavimas. Tačiau šias programas kartu su besiformuojančiomis teisinės valstybės idėjomis neabejotinai galima laikyti šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės ištakomis.

Lyginant su XVIII a. socialinių problemų sprendimo būdais pastebima, jog XX a. demokratinį teisių valstybių požiūrį į žmogaus gerovę ir ją užtikrinančias žmogaus teises radikaliai pasikeitė. Visų pirma, socioekonominės žmogaus teisės buvo iškeltos į aukščiausią – konstitucinį – lygmenį, o šių teisių užtikrinimas tapo valstybės užduotimi. Antra, atsisakyta neigiamo požiūrio į nepasiturintį asmenį, suteikiama galimybė asmeniui pačiam pasirūpinti savo gerove dalyvaujant socialinės apsaugos sistemose, įsitraukiant į profesinių są-

jungų veiklą etc. Teisinę valstybę papildžius socioekonominių žmogaus teisių apsaugos funkcija buvo sudarytos prielaidos tiek moralinio ir fizinio asmens integralumo užtikrinimui, tiek valstybės statuso iš teisinės į socialinę teisinę pokyčiui.

Darbe taip pat atkreipiamas dėmesys į Lietuvos kaip socialiai orientuotos teisinės valstybės raidos ypatumus, kuriuos lėmė jos geopolitinė padėtis ir santykiai su kaimyninėmis šalimis. Pastebima, kad ilgus dešimtmečius kentusi svetimos šalies okupaciją Lietuva neturi didelės savarankiško socialinių problemų sprendimo teisinės institucionalizacijos patirties, tačiau tiek 1918 m. nepriklausomybę paskelbusios, tiek 1990 m. nepriklausomybę atkūrusios Lietuvos valstybės pagrindiniuose įstatymuose buvo įtvirtintos socioekonominės žmogaus teisės, steigiamos pagrindinės šias teises užtikrinti padedančios institucijos. Šie faktai atkleidžia socialinę valstybės orientaciją ir leidžia teigti, kad Lietuvai, kaip ir kitoms demokratinėms savo gyventojų gerove besirūpinančioms ir visuomenės darnos siekiančioms valstybėms, yra aktuali tolimesnė tokio tipo valstybių raidos perspektyva.

Pripažinus asmens teisę į tam tikrą gerovės lygį, pasikeitė ir požiūris į asmenį, ir valstybės vaidmuo. Ji tapo ne tik pasyvia visuomenės narių saugumo sergėtoja, bet ir aktyvia pagalbininke užtikrinant žmogaus teises. Dėl šios priežasties smarkiai išsiplėtė valstybės veiklos sritis, o tai lėmė naujų problemų atsiradimą. Todėl toliau darbe analizuojami ekonominiai, teisiniai, politiniai, filosofiniai ir kiti gerovės valstybės kritikos argumentai. Kita vertus, pastebima, kad ši kritika nepaneigia pačios asmens bei visuomenės gerove besirūpinančios valstybės reikšmės. Tačiau besikeičianti socialinė situacija – suaktyvėjusi globalizacija, besikartojančios ekonominės krizės, Vakarų valstybėse aštrėjančios demografinės problemos ir kiti vidiniai bei išoriniai socialiniai veiksniai – skatina valstybės teikiamos pagalbos pobūdžio ir apimties pokyčius ir reikalauja kalbėti apie naują valstybės raidos etapą, apimančią laikotarpį nuo XX a. paskutinių dešimtmečių iki šių dienų. Taigi šiuo metu aktualus klausimas yra ne „Ar valstybė privalo rūpintis žmogaus ir visuomenės gerove?“, o „Koks socialinės teisinės valstybės modelis yra pajėgus geriausiai garantuoti žmogaus teises nesukeldamas žalingų socialinių padarinių?“

Todėl toliau darbe, remiantis šiuolaikinių filosofų, teisininkų, politikos teorijos tyrinėtojų, sociologų, ekonomistų idėjomis, konstruojamas šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės modelis. Pradedama nuo socialinės teisinės valstybės apibrėžimo analizės. Skiriamos *gerovės valstybės*, *socialinės valstybės*, *socialiai orientuotos valstybės* ir *socialinės teisinės valstybės* sąvokos, kurių analizės pagrindu išskiriama tam tikra šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės sąvokos struktūra, kurioje žodis *socialinis* nurodo valstybės orientaciją (tikslą), *teisinis* – priemonės šiam tikslui pasiekti, *gerovė* – galutinį rezultatą (žmogaus teisių garantavimo realumą, kuris priklauso ne tik nuo teisinės, bet ir nuo eko-

nominės valstybės situacijos), o sąvoka *šiulaikinis* akcentuoja šiuo metu aktualų kokybinį socialinės teisinės valstybės pokytį, kuris yra susijęs ir su teisinių priemonių galutiniam rezultatui pasiekti perversimu.

Siekiant atskleisti šiulaikinį socialinės teisinės valstybės sampratą toliau darbe analizuojama, kas lemia valstybės socialinių prioritetų formavimą globalios rinkos sąlygomis ir kaip šie prioritetai bei šiulaikinėje visuomenėje vykstantys procesai veikia socialinės teisinės valstybės funkcionavimą socioekonominio žmogaus teisių apsaugos srityje.

Tarus, kad modernioje visuomenėje asmens gerovė visų pirma priklauso nuo jo asmeninių pastangų, tačiau taip pat yra susijusi ir su bendru visuomenėje susiklosčiusiu gerovės lygiu (gerovės standartu), keliamas klausimas, kam turi būti skiriamas prioritetas socialinėje teisinėje valstybėje: atskiros asmens ar visuomenės (kolektyvo) gerovei palaikyti. Atsakymo į šiuos klausimus ieškoma remiantis liberalų ir komunitarų idėjomis. Konstatuojama, kad visuomenės ir jos nario gerovė yra susiję dalykai. Viena vertus, visuomenės nario atliekamos funkcijos ne tik suteikia galimybes susikurti pageidaujamą gerovę, bet ir išreiškia atsakomybę už visuomenės egzistavimą prisiėmimą. Todėl galima teigti, kad kolektyvinės gerovės prielaidos seka iš individualistinės pozicijos. Kita vertus, kolektyvinė gerovė tiek, kiek susijusi su asmens galimybių užsiimti tam tikra veikla kūrimu bei pakankamais ištekliais, kurie reikalui esant būtų skirti reikiamos pagalbos asmeniui teikimui, gali būti laikoma pavienių asmenų narių gerovės indikatoriumi.

Vienas iš pagrindinių individualios gerovės užsitikrinimo būdų – dalyvavimas rinkos santykiuose. Todėl rinkos laisvės apsauga yra reikšminga valstybės užduotis. Išskiriami du valstybės intervencijos į rinkos santykius būdai: negatyvus ir pozityvus. Negatyvus būdas reiškia, kad valstybė privalo suteikti galimybes rinkos subjektams veikti priklausomai nuo jų laisvo pasirinkimo. Tačiau rinka ne visada yra pajėgi garantuoti asmens ir visuomenės gerovę, o kartais net ir komplikuoja jos pasiekimą. Tai reikalauja pozityvios valstybės intervencijos. Kita vertus, negalima teigti, kad valstybė, priešingai nei rinka, visada tinkamai reaguos į žmonių poreikius. Todėl šiulaikinėje teisinėje valstybėje šie valstybės intervencijos į rinkos santykius būdai papildo vienas kitą. Pirmiausiai sudaromos galybės asmeniui ar asmenų kolektyvui patiems užtikrinti savo gerovę savarankiškai dalyvaujant rinkos santykiuose ir savanoriškai teikiant pagalbą vieni kitiems. O, esant tam tikriems rinkos trūkumams ir būtinybei, valstybė yra įpareigojama imtis aktyvių šiuos trūkumus šalinančių veiksmų.

Siekiant ištirti, kas suteikia valstybei galią kištis į rinkos santykius, toliau darbe analizuojama suvereniteto koncepcija. Primenama, kad šiulaikinei teisei valstybei būdinga istorinė dimensija. Išanalizavus teisinės tautos kaip suvereno sampratą pastebima, kad žmogaus, kaip laisvosios rinkos dalyvio, suvere-

nių galių apimtis nustato ir riboja tęstinės tautos reprezentantų – gyvosios kartos atstovų priimtas pagrindinis šalies įstatymas. Priimdama Konstituciją tauta nustato ir socialinius valstybės prioritetus: remdamasi žmogaus teisių primatu įpareigoja valstybę kontroliuoti laisvosios rinkos veiklą bendrai naudai bei užtikrinti istorinės tautos tęstinumą garantuojantį dabartinės visuomenės stabilumą.

Tautos kaip suvereno koncepcija leidžia teigti, kad garantuodama žmogaus teises valstybė (jos valdžios institucijos) negali veikti vienašališkai. Valstybės veiklai įtaką daro jos santykis su asmeniu bei visuomene. Todėl toliau darbe nagrinėjamos asmens, visuomenės ir valstybės santykio interpretacijos ir jų poveikis socioekonominių žmogaus teisių saugai.

Išskiriami du asmens ir valstybės santykio modeliai. Pirmasis (instrumentinis) modelis akcentuoja asmens teises ir atspindi laisvosios rinkos santykius, grindžiamus savanaudiškais asmenų motyvais (šiuo atveju galima kalbėti apie trumpalaikę narystę, apibūdinančią buvimo visuomenėje situaciją), antrasis – tam tikromis tradicijomis ir dorybėmis grindžiamą nuolatinį įsipareigojimą tam tikrai valstybei (t.y. pilietybę, kuri apibūdina buvimo valstybėje situaciją). Abu šie modeliai yra derinami. Pilietis vykdo pareigas valstybei kaip politinei bendruomenei, tačiau tuo pačiu jam nėra (neturi būti) draudžiama siekti asmeninės naudos ir laisvai sudaryti sutartis (pavyzdžiui, darbo sutartį), kurios būtų įsipareigojimų atskiriems asmenims pagrindas. Dėl šios priežasties ne visos asmens socioekonominės teisės privalo būti kildinamos tik iš pilietybės statuso. Atsižvelgiant į tai, kad valstybės vaidmuo įgyvendinant šias teises yra dvejopas, galima teigti, kad negatyvus socioekonominių teisių garantavimas, toks kaip netrukdytas asmeniui pačiam pasirinkti darbą, susiderėti dėl atlyginimo, etc. neturėtų būti susijęs išimtinai su piliečio statusu. Tačiau aktyvi (pozityvi) socialinės teisinės valstybės pagalba įgyvendinant socioekonominės žmogaus teises turi būti orientuota visų pirma į jai įsipareigojusių ir ją kuriančių asmenų, t.y. į jos piliečių poreikius.

Skiriant kelias žmogaus identifikavimosi formas: buvimą visuomenėje ir atsakomybę tik už savo interesus bei buvimą valstybėje kaip politinėje bendruomenėje, o tuo pačiu atsakomybę už visus bendrapiliečius, toliau analizuojama, koks valstybės ir visuomenės santykis būdingas šiuolaikinei socialinei teisei valstybei. Šiuo atveju taip pat išskiriami du valstybės ir visuomenės santykio modeliai: *beveidė* arba patarnaujanti (instrumentinės) valstybė, kurios pagrindinė paskirtis – asmenų ar atskirų jų grupių poreikių tenkinimas, ir *globėjė* valstybė kaip autonomiška institucija, savarankiškai nustatanti tam tikras socialines programas. Atkreipiamas dėmesys, kad šiuolaikinės socialinės valstybės negalima tapatinti su pastaruoju valstybės ir visuomenės santykio modeliu, kadangi ji savo tikslų gali siekti ne bet kokiais būdais, o tik tais, kurie nepažeistų įstatyme įtvirtintų žmogaus teisių ir laisvių. Todėl konstatuojama, kad

šiuolaikinei socialinei teisei valstybei nėra būdingi kraštutinumai: visiškas valstybės neutralumas ar, priešingai, dominuojanti galia. Galima teigti, kad šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės misija – ne tik patarnauti (instrumentinė) garantuojant teisės viršenybę, bet ir, remiantis teise, imtis aktyvių veiksmų, užtikrinančių ilgalaikę socialinę pažangą: solidarizuoti visuomenę, organizuoti jos narių talkinimą vieni kitiems.

Asmens, visuomenės ir valstybės santykio analizė atskleidžia, kad socioekonominį žmogaus teisių garantavimas priklauso ne tik nuo valstybės, bet ir nuo visuomenės bei asmens iniciatyvos. Todėl galima kalbėti ne tik apie pozityvius, bet ir apie negatyvius šių teisių apsaugos aspektus: paramos suteikimą tiems, kurie negali užsitikrinti sau pragyvenimo, ir netrukdytą tiems, kurie gali pasirūpinti savimi patys.

Šiuolaikinės visuomenės stratifikacijos analizė leidžia nubrėžti dar konkretesnes šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės funkcionavimo gaires. Visų pirma, tiek harmoningam visuomenės narių sambūviui, tiek stabiliam valstybės kaip tam tikros institucionalizuotos visuomeninės sistemos veikimui svarbu, kad kiekvienas visuomenės narys būtų pajėgus vykdyti savo funkcijas, t.y. užsiti-  
inti tam tikrą veiklą ir įgyti tam tikrą statusą bei galią, kurie garantuotų jo padėtį socialinės stratifikacijos sistemoje. Todėl valstybės kaip visuomenės narių interesų reiškėjos ir pamatinę visuomenės struktūrą sudarančių institucijų kūrėjos funkcija – teisingumo principu grindžiamos viešosios autonomijos užtikrinimas, kuris garantuotų privačią kiekvieno visuomenės nario autonomiją. Antra, socialinės stratifikacijos dalių (visuomenės narių) integralumą bei visos visuomenės stabilumą lemia, J. Rawlso žodžiais tariant, teisinga pamatinė struktūra. Teisingumas kaip nešališkumas draudžia nepagrįstą diskriminaciją ir užtikrina panašią visuomenės narių padėtį socialinės stratifikacijos sistemoje arba, kitaip tariant, lemia viduriniojo visuomenės sluoksnio, kuris ir gali būti laikomas stabilios šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės garantu, susiformavimą. Todėl socialinės teisinės valstybės užduotis – konstruojant pamatinę visuomenės struktūrą nustatyti tokį visuomenės išteklių surinkimo ir paskirstymo visuomenės nariams būdą, kuris būtų orientuotas į viduriniojo sluoksnio apimties plėtimą. Trečia, pagrindinis socialinės teisinės valstybės tikslas – sudaryti sąlygas asmeniui užtikrinti orią savo egzistenciją, t.y. skatinti asmens gebėjimą tinkamai vykdyti savo pareigas ir įgyvendinti savo teises, tokiu būdu pateisinti kitų visuomenės narių lūkesčius, o jei to padaryti dėl objektyvių priežasčių nėra įmanoma, užtikrinti pagalbos neišgalinčiam asmeniui teikimą. Visuomenės struktūros analizė leidžia teigti, kad papildoma pagalba asmeniui gali būti teikiama atsižvelgiant į jo padėtį stratifikacinėje sistemoje. Kitaip tariant, pagalbos dydis turėtų būti atvirkščiai proporcingas visuomenės nario padėties socialinės stratifikacijos sistemoje lygiui.

Valstybės aktyvumo laipsnis įgyvendinant socioekonominės žmogaus teises bei palaikant stabilią visuomeninę santvarką priklauso ir nuo politinės sistemos pobūdžio bei tikslų, kurie taip pat lemia valstybės teisinės sistemos specifiką. Savo ruožtu politinė sistema ir jos tikslai priklauso nuo politinės ideologijos. Todėl darbe toliau analizuojamos pastaruosius du šimtmečius vyravusių politinių ideologijų – konservatizmo, liberalizmo bei socializmo – idėjos ir jų įtaka valstybės socialinės politikos modeliams.

Apibendrinant skyrių teigiama, kad šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės kaitos tendencijos reikalauja aktyvaus asmens vaidmens. Todėl šiuolaikinė socialinė teisinė valstybė visų pirma turi sudaryti galimybes asmeniui veikti savarankiškai. Dėl šios priežasties šiuolaikine socialine teisine valstybe vadinama ne tokia valstybė, kuri stengiasi patenkinti visus asmens poreikius, o tokia, kuri skatina asmens aktyvumą, tačiau tuo pat metu garantuoja gerai organizuotos, visuomenės narių lūkesčius atitinkančios pagalbos tiems, kurie dėl objektyvių priežasčių negali ar nepakankamai gali savimi pasirūpinti, mechanizmo kūrimą.

Nors šiuolaikinių demokratių Vakarų valstybių vykdoma socialinė politika liberalėja, siaurėja jų funkcijos socialinės saugos srityje, poreikis užtikrinti tiek socioekonominės, tiek ir kitas žmogaus teises išlieka. Todėl kyla klausimas, kaip šiuolaikinėmis sąlygomis garantuoti žmogaus teisių ir laisvių apsaugą bei visuomenės narių konstruktyvų bendradarbiavimą siekiant individualių ir kolektyvinių tikslų patenkinimo.

Į šį klausimą siekiama atsakyti trečioje darbo dalyje *Subsidiarumas, solidarumas ir socialinis teisingumas kaip šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės principai*. Čia kaip šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės vertinimo kriterijus konstruojama principų sistema, kurios pagrindą sudaro subsidiarumo, solidarumo ir socialinio teisingumo principai.

Atsižvelgiant į žmogaus egzistencijos dvilypumą, asmens autonomiją, jo vaidmenį bei statusą socialinės stratifikacijos sistemoje, ši šiuolaikinei socialinei teisei valstybei reikšmingų principų sistema pradedama nuo *subsidiarumo principo*. Šio principo filosofinės – teologinės kilmės analizė atskleidžia, kad subsidiarumo samprata glaudžiai susijusi su asmens kaip visuomenės ištakų ir tikslo idėja bei paremta hierarchinės visuomeninės tvarkos idealu. Šiam principui būdingos dvi kryptys. Pirmąją kryptį lemia asmens stiprybė, gebėjimas priimti sprendimus ir veikti savarankiškai. Tuo pat metu akcentuojama, kad asmuo gyvena tam tikrame socialiniame kontekste. Tai nubrėžia asmens autonomijos ribas, kadangi minėtas kontekstas ne tik suteikia jam tam tikrą tapatumą bet ir įpareigoja jį prisiimti atsakomybę tiek už savo, tiek už artimo žmogaus gerovę, už aplinką, kurioje gyvena ir save realizuoja.

Tačiau žmogaus egzistencijos trapumas suponuoja ir kitą subsidiarumo principo kryptį – pagalbą asmeniui ar šeimai, kurie negali veikti savarankiškai

arba kurių savarankiška veikla nepakankamai užtikrina jų egzistencinius poreikius. Šiuo atveju tampa aktuali aktyvi valstybės institucijų veikla. Ši pagalba, kaip ir visa valstybės veikla apskritai, neturi menkinti asmens ar asmenų kolektyvo, kuriems teikiama ši pagalba, iniciatyvos ir perimti iš jų tai, ką jie patys gali ir privalo atlikti.

XX a. pabaigoje subsidiarumas tapo vienu iš pagrindinių Europos Sąjungos principų, pagal kurį atskiriamos valstybių narių ir Europos Sąjungos atsakomybės sritys. Europos Sąjungos socialinės politikos įgyvendinimas taip pat yra paremtas subsidiarumo principu ir iš esmės priskiriamas valstybių narių kompetencijai. Tačiau Europos Sąjunga yra suinteresuota aukštu valstybių socialinės saugos lygiu, todėl ne tik koordinuoja valstybių narių veiklą taikydama atviro koordinavimo metodą, bet ir skiria tikslinę įvairių fondų paramą išpareigojimus vykdančioms valstybėms narėms.

Remiantis filosofinio-teologinio bei Europos Sąjungos kontekstų analize darbe išskiriami du subsidiarumo principo įgyvendinimo lygmenys: a) katalikiškąja filosofine tradicija grindžiamas nacionalinis lygmuo, kuriame subsidiarumo pagrindas bei valdžios šaltinis yra asmuo; b) Europos Sąjungos lygmuo, kuriame žemiausias socialinis vienetas yra valstybė. Konstatuojama, kad šiuolaikinėje visuomenėje šie subsidiarumo principo lygmenys persipina ir papildo vienas kitą: katalikiškoji koncepcija atkreipia dėmesį į žemiausią ir pagrindinį subsidiarumo principo taikymo lygmenį – asmenį. Tuo tarpu tarptautiniai, Europos Sąjungos ir nacionaliniai dokumentai yra reikšmingi formalizuojant subsidiarumo principo taikymą.

Subsidiarumo principas nėra pakankamas aukštesnių visuomenės vienetų (tokių kaip valstybė) intervencijos į žemesnių visuomenės vienetų (asmens, šeimos ir pan.) lygiui ir apimčiai nustatyti, todėl šio principo įgyvendinimui pasiūtelkiamas dar vienas – proporcingumo principas. Todėl toliau darbe pateikiama lingvistinė proporcingumo sąvokos analizė ir, remiantis teisės aktais bei specialiąja literatūra, išskiriami proporcingumo principo kriterijai. Akcentuojama, kad, siekiant įvertinti paramos priemonių proporcingumą, svarbu nustatyti paramos tikslą bei subjektus, kuriems šios paramos priemonės turi būti taikomos. Taip pat atkreipiamas dėmesys, kad subsidiarumo principas kartu su proporcingumo principu gali būti laikomi asmens ir valstybės (kaip žemiausių socialinių vienetų tam tikruose lygmenyse) autonomijos teisinės apsaugos instrumentais.

Subsidiarumo ir proporcingumo principų analizė leidžia teigti, kad intervencija į asmens privačią sritį (parama) reikalauja ne tik asmens pritarimo šiai intervencijai, bet ir konsensinio kolektyvo sprendimo dėl jos atlikimo pobūdžio bei apimtys. Šis sprendimas dėl pagalbos asmeniui teikimo išreiškia kolektyvo solidarumą. Todėl toliau darbe plačiau nagrinėjamas *solidarumo principas* ir jo vaidmuo šiuolaikinėje socialinėje teisinėje valstybėje.

Darbe išskiriami du solidarumo sampratos aspektai. Vienas iš jų susijęs su liberalios individualistinės visuomenės narių solidarumu, kuris skatinamas siekio patenkinti asmeninius poreikius. Kito požiūrio šalininkai solidarumą tapatina ne su racionalių išskaičiavimu, bet su žmonių tarpusavio susietumo jausmu, bendruomenės, kurioje asmuo gyvena, puoselėjamosiomis vertybėmis. Šiuo pagrindu išskiriamas individualus liberalus rinkos solidarumas ir socialinis komunitarinis kartų solidarumas.

Stabilios visuomenės ir ilgalaikės socialinės pažangos siekis reikalauja tokio solidarumo, kuris būtų grindžiamas ne tik asmeniniais tikslais, bet ir visai tautai bendrais siekiais bei vertybėmis. Tai lemia būtinybę išanalizuoti dvi solidarumo išraiškos formas – mikrosocialinę ir makrosocialinę sutartis. Mikrosocialinė kartų sutartis yra paremta asmens autonomijos ir gebėjimo prisiimti atsakomybę už savo ir savo artimųjų gerovę idėja. Ši sutartis aptinkama tiek rinkos santykiuose, tiek šeimoje, todėl galima teigti, kad ji išreiškia tiek liberalųjį rinkos, tiek kartų (šiuo atveju vienos šeimos kartų) solidarumą. Tačiau vienas asmuo ar šeima dėl tam tikrų priežasčių ne visada pajėgūs pasirūpinti savimi. Tokiu atveju galima kalbėti apie makrosocialinę kartų sutartį, kuri nuo mikrosocialinės kartų sutarties skiriasi ne tik solidarumo subjektų apimtimi, bet ir istorinės dimensijos sklaida: makrosocialinės sutarties atveju solidarumas peržengia ne tik šeimos, bet ir apskritai gyvosios kartos ribas. Jis yra paremtas ankstesnių kartų vertybinėmis nuostatomis bei materialiniais indėliais ir yra orientuotas ne tik į gyvosios kartos gerovę, bet ir į jos tęstinumą, t.y. būsimas kartas.

Makrosocialinės ir mikrosocialinės sutarčių kontekste taip pat analizuojama teisės kaip visuomenės narius integruojančio mechanizmo poveikis individų solidarumo mastui šiuolaikinėje socialinėje teisinėje valstybėje. Pastebima, kad viena vertus, teisės aktuose gali būti sankcionuotos solidarumo principu pagrįstos teisės ir įpareigojimai. Kita vertus, įstatymų leidėjas gali skatinti asmenų solidarumą sąmoningai nesikišdamas į tam tikras socialines sritis ir taip paskatindamas žmones solidarizuotis siekiant patenkinti savo poreikius.

Atsižvelgiant į solidarumo jausmo istoriškumą bei dinamiškumą toliau darbe nagrinėjamos solidarumo kaitos ir jos galimo poveikio tolesnei šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės raidai tendencijos: individualizacijos, diversifikacijos, globalizacijos ir segmentacijos įtaką solidarumo šiuolaikinėje visuomenėje krizei. Atkreipiamas dėmesys, kad žmonių solidarumo jausmo silpnėjimas turi neigiamos įtakos visos valstybės socialinei raidai, todėl šiuolaikinei socialinei teisei valstybei kyla užduotis įvairiomis priemonėmis (tarp jų ir teisinėmis) ne tik sudaryti galimybes savarankiškai asmens veiklai, bet ir skatinti kolektyvinių tikslų kėlimą, puoselėti bendruomeniškumą.

Subsidiarumo principas formuluoja bendro pobūdžio reikalavimą plėsti asmens autonomijos ribas tol, kol asmuo realiai ir potencialiai yra pajėgus atsa-

kyti už savo likimą. Tuo tarpu solidarumo principas nustato priešingos krypties bendro pobūdžio reikalavimus – formuoti kuo stipresnius visuomenės narių ryšius ir jų kolektyvinę atsakomybę. Koks galėtų būti šių priešingų kryptų santykis? Kur ta riba, kai asmuo pagrįstai gali reikalauti ar įgyja pareigą atsakyti ne tik už save, bet ir už artimą ar visą bendruomenę?

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, toliau darbe, remiantis liberaliąja ir komunitarine filosofinėmis pozicijomis, konstruojama šiuolaikinei socialinei teisei valstybei būdingų *socialinio teisingumo principų* sistema. Joje teisingumo principai išdėstomi leksikografiškai. Tai reiškia, kad tam tikras principas gali būti taikomas tik tuomet, jei prieš jį buvęs principas yra pritaikytas visa apimtimi ir tolimesnis jo taikymas yra netinkamas ar nepakankamas savarankiškai asmens veiklai tam tikroje situacijoje užtikrinti.

Remiantis žmogaus teisių primatu bei teisės viršenybės idėja, socialinio teisingumo principų sistema pradedama nuo pirmojo J. Rawlso teorijoje suformuluoto principo, akcentuojančio vienodų ir lygiaverčių pamatinių teisių bei laisvių visiems asmenims suteikimą. Šis principas atitinka teisinės lygybės, t.y. visų asmenų lygiateisiškumo idėją. Tačiau teisinė lygybė nereiškia socialinės ir ekonominės lygybės. Pastaroji priklauso tiek nuo asmens, tiek ir nuo valstybės aktyvumo. Todėl toliau, atsižvelgiant į aukščiau išdėstytą asmens egzistencijos dvilypumą, šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės funkcionavimo gaires, o taip pat subsidiarumo ir solidarumo principų specifiką, išskiriami ir kiti socialinio teisingumo principai, kurių taikymas leistų teigti, jog realioje visuomenėje susiklosčiusi socialinė ir ekonominė nelygybė yra teisinga. Taigi socialinio teisingumo principų sistema plečiama formuluojant libertarinio socialinio teisingumo principą, kuris akcentuoja savarankiškos asmens veiklos galimybes<sup>4</sup>. Po šio principo pateikiamas J. Rawlso teorija paremtas principas, teigiantis, kad padėtyis ir pareigybės nešališkos galimybių lygybės sąlygomis turi būti prieinamos visiems<sup>5</sup>. Šį principą papildė R. Dworkino idėjomis grindžiamas, asmens motyvuotą savarankiško gyvenimo būdo pasirinkimą akcentuojantis principas. O socialinę ir ekonominę nelygybę pateisinančių principų sistemą užbaigia J. Rawlso skirtumo principas reikalaujantis, kad socialinė ir ekonominė nelygybė būtų naudinga nepalankiausioje padėtyje esantiems asmenims<sup>6</sup>. Aukščiau išvardinti principai yra orientuoti į individualios gerovės užtikrinimą. Tačiau, kaip minėta, individuali gerovė priklauso ir nuo kolektyvinės gerovės lygio. Todėl socialinio teisingumo principų sistema užbaigiama komunitarinėmis idėjomis grindžiamu principu, akcentuojančiu galimybę demokratiniais ir teisė-

---

<sup>4</sup> Arlauskas, S. *Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys*. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2005, p. 248

<sup>5</sup> Rawls, J. *Politinis liberalizmas*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 61.

<sup>6</sup> *Ibid.*, p. 62.

tais būdais keisti visuomenės narių socialinę padėtį, atsižvelgiant į visuomenėje iškilusius poreikius.

Išvardinti socialinio teisingumo principai nustato tam tikras padėtis, kurias asmuo gali užimti. Tačiau lieka neaišku, kuo remiantis asmuo gali pasinaudoti tam tikru principu. Todėl toliau darbe pateikiami pagrindiniai šiuos principus konkretizuojantys lygybės, poreikio, nuopelno ir kiti paskirstymo kriterijai, apibrėžiamos jų taikymo sritys.

Išanalizavus kiekvieno iš minėtų principų turinį bei raiškos socialinėje teisinėje valstybėje galimybes, paskutiniame darbo poskyryje formuojama subsidiarumo, solidarumo ir socialinio teisingumo principų sistema, kuri toliau naudojama kaip instrumentas analizuojant ir šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės požiūriu vertinant teisinės socioekonominių žmogaus teisių užtikrinimo priemones Lietuvoje.

## IŠVADOS

1. Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės sampratai turi įtakos žmogaus teisių doktrina, kurios esmė – užtikrinti humanišką teisinio reguliavimo pobūdį:

a) humaniškumas kaip visuomenės moralinių siekių visuma lemia valstybės socialinės politikos orientaciją keliomis kryptimis: visų pirma, pripažinti, jog žmogus kaip moraliai autonomiška būtybė, yra savarankiškas, t.y. pajėgus pasirūpinti savimi bei kitais (šiuo atveju ypač aktuali žmogaus ekonominių teisių sauga) ir, antra, pripažinti, kad žmogus kaip kūniška būtybė yra trapus, pažeidžiamas ir jo egzistencijai išsaugoti būtina išorinė pagalba (šiuo atveju tam pa aktualios į pirminių egzistencinių žmogaus poreikių tenkinimą orientuotos socioekonominės teisės);

b) humaniškas teisinio reguliavimo pobūdis šiuolaikinėje socialinėje teisinėje valstybėje yra grindžiamas asmens moralinio integralumo (atsakomybės už savo likimą) ir fizinio saugumo (kolektyvinės atsakomybės už žmogaus egzistenciją) vienvė.

2. Gerovės kaip žmogaus teisių visumos apsaugos orientyro analizė atskleidė du gerovės ir žmogaus teisių santykio aspektus:

a) visuomeninis – materialinis aspektas: subjektinių žmogaus teisių įgyvendinimas reikalauja bent minimalaus socialinės gerovės lygio (gerovės standarto), kurį nustato kiekviena visuomenė, atsižvelgdama į specifines savo raidos aplinkybes bei savo narių gyvybiškai svarbius poreikius. Šis standartas užtikrina visuomeninių santykių reguliavimo humaniškumą: sudaro sąlygas asmeniui pasinaudoti turimais gebėjimais – vykdyti tam tikras pareigas ir jų pagrindu įgyti tam tikras subjektines teises, – o jei to padaryti neįmanoma, tikėtis, jog sulauks kooperuotos visuomenės narių (valstybės) pagalbos;

b) asmeninis – gyvenimo kokybės aspektas: gerovės (socioekonominės) teisės leidžia žmogui susikurti trokštamą gyvenimo kokybės lygį (realizuoti savo gero gyvenimo sampratą) ir yra reikšmingas žmogaus autonomijos bei orios egzistencijos garantas. Todėl šiuolaikinėje socialinėje teisinėje valstybėje subalansuotas konstitucinis socioekonominių žmogaus teisių įtvirtinimas bei jų saugos užtikrinimas yra fundamentinė politinė nuostata ir teisės principas.

3. Socialinių problemų sprendimo teisinės institucionalizacijos istorinio proceso analizė atskleidė būtinybę ne tik pripažinti socioekonominių žmogaus teisių svarbą įtvirtinant jas aukščiausios galios teisės aktuose ir steigiant šias teises padedančias užtikrinti institucijas, bet ir apibrėžti valstybės kompetencijos įgyvendinant šias teises ribas. Viena iš didžiausių XX a. politinių klaidų – asmens gerovės susiejimas su gerovės valstybe. Asmens gerovės priklausomybė išimtinai nuo valstybės slopina asmens aktyvumą ir siaurina jo autonomijos ribas, tuo sukeldama grėsmę socialiniam stabilumui ir demokratinei valstybės santvarkai.

Kitaip nei gerovės valstybės sąvoka, orientuojanti į valstybės funkcionavimo rezultata, socialinės teisinės valstybės sąvoka išreiškia valstybės socialinius tikslus (socialinę orientaciją) ir akcentuoja, jog šių tikslų bus siekiama teisinėmis priemonėmis, atsižvelgiant į teisingumo reikalavimus. Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės sampratos formavimasis sietinas su XX a. paskutiniaisiais dešimtmečiais ir šio amžiaus pradžia, t. y. su tuo istoriniu periodu, kai sparčiai pradėjo formuotis globalinė rinka, kuri riboja valstybės politines ir finansines galias bei keičia socioekonominių žmogaus teisių užtikrinimo pobūdį.

4. Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės socialinės politikos bei jos teisinio reguliavimo strateginiai uždaviniai išplaukia iš žmogaus teisių primato valstybės teisinio reguliavimo sistemoje ir socialinio stabilumo siekio.

Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės teorinių pagrindų analizė atskleidžia šias valstybės funkcionavimo gaires:

a) teisingos pamatinės struktūros, kuri garantuotų viešą asmens autonomiją – galimybę užimti tokia socialinę padėtį, kuri atitiktų asmens motyvaciją, gebėjimus ir atliekamą vaidmenį, – kūrimas;

b) pamatinės visuomenės struktūros orientavimas į viduriniojo visuomenės sluoksnio apimties didinimą;

c) privačios autonomijos – galimybės asmeniui įgyvendinti savo tikslus – užtikrinimas pripažįstant ir garantuojant žmogaus teises. Užtikrindama žmogaus teisių saugą, valstybė:

- remia asmenų pastangas ir iniciatyvas prisiimti atsakomybę už savo gerovę;

- teikia būtiną paramą asmens fizinio integralumo (sveikatos) užtikrinimui;

- sudaro sąlygas valstybės ir piliečių pastangomis kurti socialinės paramos fondus;

d) visuomenės narių ir socialinių institucijų telkimas į pagalbą (solidarizavimas), jei žmogus dėl objektyvių priežasčių nėra pajėgus savarankiškai patenkinti savo interesus.

5. Šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės socialinių problemų sprendimų teisinės institucionalizacijos principų – subsidiarumo, solidarumo ir socialinio teisingumo – sistemos taikymas garantuoja humanišką socialinės politikos pobūdį. Ši sistema formuojasi kaip valstybės reakcija į globalizacijos, individualizacijos ir komercializacijos suaugimą, kuris iš esmės riboja valstybės politines ir finansines galimybes užtikrinti socioekonominių žmogaus teisių įgyvendinimą. Todėl šiuolaikinei socialinei teisei valstybei ypač svarbus subsidiarumo principas, akcentuojantis žmogaus atsakomybę už savo gerovę. Tačiau dėl žmogaus kaip biologinės būtybės pažeidžiamumo fakto, valstybė taip pat išsaugo pareigą suteikti žmogui būtiną minimalią socialinę apsaugą. Šios pareigos vykdymas grindžiamas visuomenės narių solidarumu formuojant valstybės išteklius.

5.1. Subsidiarumas paremtas asmens moralinio integralumo idėja. Šio principo įgyvendinimas reikalauja sprendimų priėmimo decentralizacijos bei kompetencijos paskirstymo tarp skirtingų socialinių vienetų, teikiant pirmenybę žemesniems socialiniams vienetams. Todėl subsidiarumo principas laikytinas šių vienetų autonomijos apsaugos garantu. Subsidiarumas parodo, kad valstybės ir kitų socialinių institucijų teisės kyla ne iš jų pačių, bet iš pilietinės visuomenės, ją sudarančių grupių ir paties žmogaus.

5.2. Solidarumas grindžiamas asmens fizinio saugumo poreikiu ir reikalauja atskirų socialinių vienetų vienovės bei kolektyvinės visuomenės (bendruomenės) atsakomybės už savo narius. Priklausomai nuo solidarizavimosi motyvų galima išskirti instrumentinį (rinkos) ir socialinį (kartų) solidarumą. Abu šie solidarumo tipai yra suderinami asocijuotoje bendruomenėje, kurioje asmuo yra laisvas savarankiškai ar kartu su kitais asmenimis spręsti ir kurti savo gerovę, tačiau privalo atsižvelgti į kitus bendruomenės narius: gerbti jų teises, priimtus sprendimus, reikalui esant teikti pagalbą.

Šiuolaikinėje visuomenėje dominuojančios individualizacijos, diversifikacijos, globalizacijos, segmentacijos tendencijos siaurina kartų solidarumo ribas. Nors formaliai juo yra grindžiamos daugelio pasaulio valstybių socialinės apsaugos sistemos, tačiau tokio solidarumo palaikymas tik centralizuotomis priemonėmis jau savaime rodo jo instrumentiškumą. Siekiant, kad visuomenės solidarumo tikslas nesumenkintų asmeninių preferencijų realizavimo galimybių, o pastarosios neužgožtų kolektyvinių tikslų, solidarumo principą būtina derinti su subsidiarumo ir teisingumo principais. Tikėtina, kad žmogus, kuris mano, jog su juo elgiamasi teisingai, t.y. visuomenėje įsigalėję teisingumo standartai atitinka jo moralines preferencijas ir išreiškia jo autonominę būtį, bus lojalus vi-

suomenei, kurioje jam gera gyventi bei nepuoselės priešiško jausmų teisingai su juo besielgiantiems visuomenės nariams.

5.3. Jei subsidiarumo principas formuluoja bendro pobūdžio reikalavimą plėsti asmens autonomijos ribas tol, kol asmuo realiai ir potencialiai yra pajėgus atsakyti už savo likimą, o solidarumo principas nustato priešingos krypties bendro pobūdžio reikalavimus – formuoti kuo stipresnius visuomenės narių ryšius ir jų kolektyvinę atsakomybę, tai šių priešingų kryptių santykį subalansuoja socialinio teisingumo principas, nurodydamas sąlygas, kuriomis asmuo gali pagrįstai reikalauti ar įgyja pareigą atsakyti ne tik už save, bet ir už kitus.

Remiantis liberalizmo ir komunitarizmo filosofinėmis idėjomis formuluotina socialinio teisingumo principų sistema, kurios turinį sudaro šie principai:

A. Kiekvienam asmeniui turi būti suteikta vienoda pamatinių teisių bei laisvių schema, kuri derėtų su kitų asmenų teisėmis bei laisvėmis ir kurioje lygioms politinėms laisvėms būtų garantuojama jų lygi vertė.

B. Socialinė ir ekonominė nelygybė priimtina, jei:

B.1. Ji sudaro prielaidas kiekvienam, turinčiam gebėjimų profesionaliai veikti, gyventi iš teisėtų darbo rezultatų, įvertintų rinkos sąlygomis.

B.2. Padėtųs ir pareigybės nešališkos galimybių lygybės sąlygomis yra prieinamos visiems.

B.3. Pirminės lygybės situacijoje (situacijoje, kai visuomenė skirsto bendrus išteklius) visuomenės narys turi teisę į tokią išteklių dalį, kuri atitinka jo motyvuotą ir pagrįstą savarankiško gyvenimo būdo pasirinkimą.

B.4. Ji yra naudinga nepalankiausioje padėtyje esantiems visuomenės nariams.

C. Skirstant visuomenės išteklius gali būti keičiama visuomenės narių socialinė padėtis taip, kaip to reikalauja demokratiniais ir teisėtais būdais priimti kolektyviniai sprendimai, atsižvelgiant į visuomenėje iškilusius poreikius.

Teisingumo principų sistemos išdėstymas atitinka subsidiarumo principo esmę, t.y. pirmieji socialinio teisingumo principai (A, B.1, B.2) reikalauja, kad kiekvienas asmuo pirmiausiai turėtų lygias galimybes veikti savarankiškai: vykdyti pareigas, įgyti teises, prisiimti atsakomybę. Tuo tarpu kiti principai orientuoti į tuos atvejus, kai asmeniui reikalinga parama. Ši parama turi būti teikiama remiantis solidarumo principu:

a) suteikti asmeniui galimybę pačiam dalyvauti formuojant socialinės paramos fondus;

b) nepažeidžiant kitų visuomenės narių teisių ir teisėtų interesų teikti asmenims pagalbą iš valstybinių fondų, formuojamą pagal tikslinę paskirtį.

6. Apie Lietuvos valstybės socialinės politikos atitikimą principinius šiuolaikinės socialinės teisinės valstybės pagrindus liudija: a) faktinis verslo teisinio reguliavimo pobūdis: valstybinio sektoriaus minimizavimas, tikslinės valstybinės verslo rėmimo programos etc.; b) valstybės politika sprendžiant užimtumo

ir nedarbo problemas: siekiama valstybės lėšomis suteikti būtiną minimalų išsilavinimą ir profesinę kvalifikaciją, ribojamas išmokų dydis ir laikas nedarbo atveju etc.; c) socialinio ir sveikatos draudimo sistemų funkcionavimas: derinama privačių ir valstybės fondų veikla; d) socialinės paramos klausimų sprendimas: valstybė minimaliai remia socialiai remtinus asmenis.

## MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ SĄRAŠAS

1. Bieliauskaitė, J. Solidarumo vaidmuo socialinėje teisinėje valstybėje. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 1(1): 79–94.
2. Bieliauskaitė, J. Socialinio teisingumo principų sistema šiuolaikinėje Vakarų teisės tradicijoje. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2): 119–135.
3. Bieliauskaitė, J. Subsidiarumo principas ir jo taikymo aspektai įgyvendinant teisę į socialinę apsaugą Lietuvoje. *Išvalgos*. 2009, 1(2): 42–55.

## CURRICULUM VITAE

**Vardas, pavardė:** Jolanta Bieliauskaitė

**Gimimo data:** 1979 m. spalio 13 d.

### ***Išsilavinimas:***

- 2005 – 2010 Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros doktorantė.  
2002 – 2005 Mykolo Romerio universitetas, teisės magistro laipsnis.  
2002 – 2004 Vilniaus pedagoginis universitetas, filosofijos magistro laipsnis.  
1998 – 2002 Vilniaus pedagoginis universitetas, filosofijos bakalauro laipsnis.

### ***Stazuotės užsienio mokslo ir studijų institucijose:***

- 2007 m. birželio mėn. Vroclavo universitetas, Lenkija.  
2001 m. sausio – birželio mėn. KATHO, Belgija.

### ***Darbo patirtis:***

- 2009 – dabar Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos ir istorijos katedros asistentė.  
2006 – dabar Utenos kolegijos Verslo ir technologijų fakulteto Teisės katedros lektorė.  
2005 – 2006 Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Utenos rajono skyriaus vyriausioji specialistė.

**Kontaktai:** [jolanta.bieliauskaite@yahoo.com](mailto:jolanta.bieliauskaite@yahoo.com)

